

Takács Miklós

ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉSRÉSZLET KAJÁRPÉC-POKOLFADOMBON

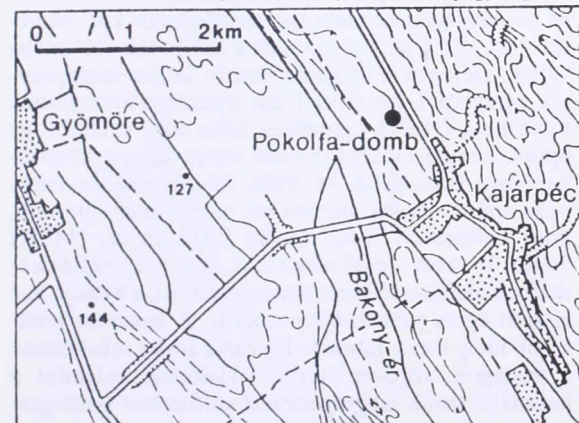
1. Bevezetés

Kajárpéc község (Győr-Moson-Sopron megye) a Kisalföld déli peremén fekszik, a Bakony egyik északi nyúlványának tekinthető Sokorói dombvidék oldalában. A község északi határában, a falu szélétől kb. 450 méterre, egy manapság már igen kicsiny vízfolyás, a Bakony-ér mellett áll a Pokolfadomb¹ (1. kép), egy kb. 300 méter kiterjedésű, több, mint 10 méter magasságú, nagyjából ovális alakú kiemelkedés. E domb bolygatása sajnos már legalább egy évszázadnyi múltra tekinthet vissza. Még a századforduló előtt megindult a szőlőművelés a lankás, délnyugati oldalán. Századunk ötvenes éveiben két homokbányát is nyitottak itt, ezek művelése azonban hamar megszűnt. Elhagyott, szeméttel és törmelékkel töltődő gödrük ezzel szemben még ma is ott éktelenkedik a magaslat központi, legmagasabb részén. A különböző bolygatások során bronzkori edénytöredékek, avar sírleletek és némi Árpád-kori illetve későközépkori kerámia került elő (GYXJM RA 259-68). A helyi tanító, Kovács József lelkesedésének köszönhetően ezek nem kallódtak el, így manapság a kajárpéci Helytörténeti Gyűjtemény egyik törzssanyagát alkotják². A helyi termelőszövetkezet 1984 nyarán egy gépállomás építésébe fogott a domb, északnyugati, lankás, a Bakony-ér felé néző részén. Az épületalapozást megelőző talajgyegetés

során egy 170x210 méteres térségben a domb természetes emelkedését vízszintesre gyalulták. E munkálatok során számos ős-, illetve Árpád-kori települési objektumot semmisítették meg. Vikár Tibor leletbejelentése nyomán a károk számba vételére Figler András, a mosonmagyaróvári Hanság Múzeum régésze szállt ki a helyszínre (FIGLER 1985, 15; FIGLER 1986, 15–16). Az ő ügybuzgóságának köszönhető, hogy az építkezés igencsak előrehaladott állapota ellenére, sikerült megmenteni azon objektumokat, amelyeket a talajgyegetés egyáltalán nem vagy csak kis mértékben bolygatott meg. Öt éven át, 1986 és 1990 közt folyt itt leletmentés (FIGLER 1988a, 15; FIGLER 1988b, 14–15; FIGLER 1991, 16)³.

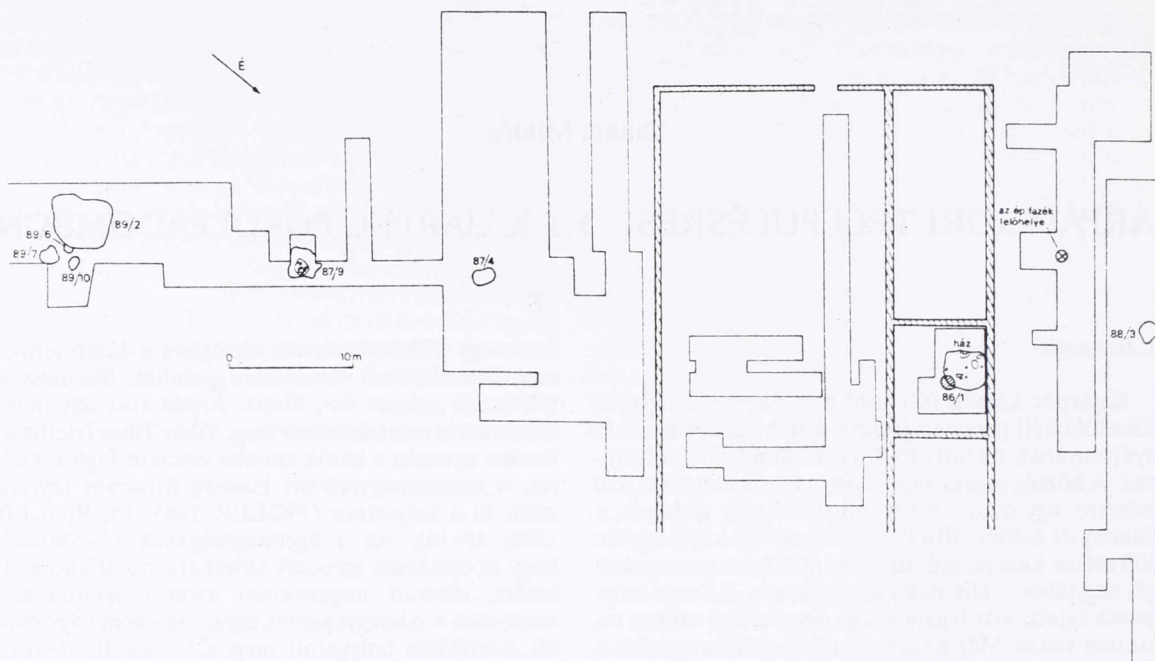
E munkálatokat alapvetően meghatározta azon körülmény, hogy a már álló épületrészek, illetve a terep különböző pontjain heverő építőanyag és törmelék miatt le kellett mondani a nagy kiterjedésű, egységes felületek feltárásáról. Hosszú kutatóárkok kibontására volt lehetőség, és ezeket csak az objektumokra utaló elszíneződéseknél lehetett szelvényekkel szélesíteni (2. kép). A feltárás menetét lassította a Pokolfadomb nyugati lejtőjének sajátos geológiai szerkezete is. A termőföld és a sárgásfehér, homokos altalaj között ugyanis egy 60–80 cm vastagságú, sötétszürke, kötött, erősen iszapos, üledékes réteg húzódott. E réteg nyesése pedig – gyors száradása, valamint lemezes törése miatt – általában nagy nehézségekkel járt. Az objektumok feltárása általában csak bizonytalanul rajzolódott ki e talajrétegben. Így a nyári melegben gyorsan betonkeménnyé váló felületeket gyakran kellett öntözni ahhoz, hogy a régészeti jelenségek megfigyelhetővé váljanak.

A lelőhelyen főként késő bronzkori települési objektumok maradványai kerültek elő, ezen felül azonban több neolitik, kora vaskori, avar illetve Árpád-kori házat, gödröt is sikerült feltárni. A lelőhely több pontján későközépkori-koraújkor kerámia is előkerült, e leleteket azonban nem sikerült objektumokhoz kötni. Közleményem csak az Árpád-kori településrészlet tárgyalja, a lelőhelyen kibontott egyéb korú leleteket Rezi Kató Gábor, Figler András, Pávai Éva, T. Németh Gabriella valamint Tomka Péter dolgozza fel, az állatcsontokat pedig Bartosiewicz László. A feltárások során kibontott leleteket a győri Xantus János Múzeum őrzi.

1. kép A Kajárpéc-pokolfadombi lelőhely helyszínrajza
M = 1:75.000

Abb. 1 Situationsplan des Fundortes Kajárpéc-Pokolfadomb
M = 1:75.000

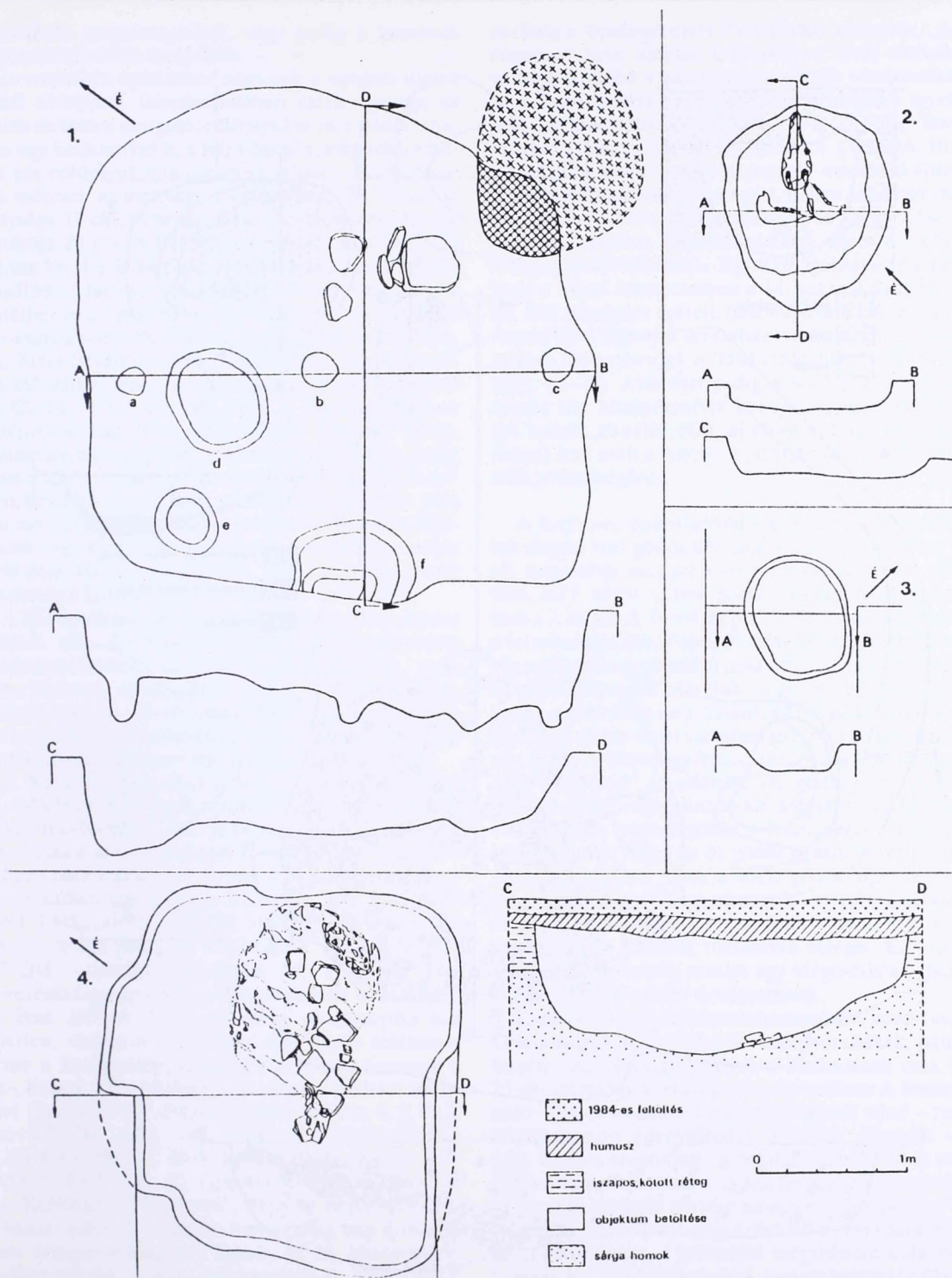
2. kép A Kajárpéc-pokolfadombi leletmentés összesítő alaprajza M = 1:450
Abb. 2 Zusammenfassender Grundriß der Fundrettung Kajárpéc-Pokolfadomb M = 1:450

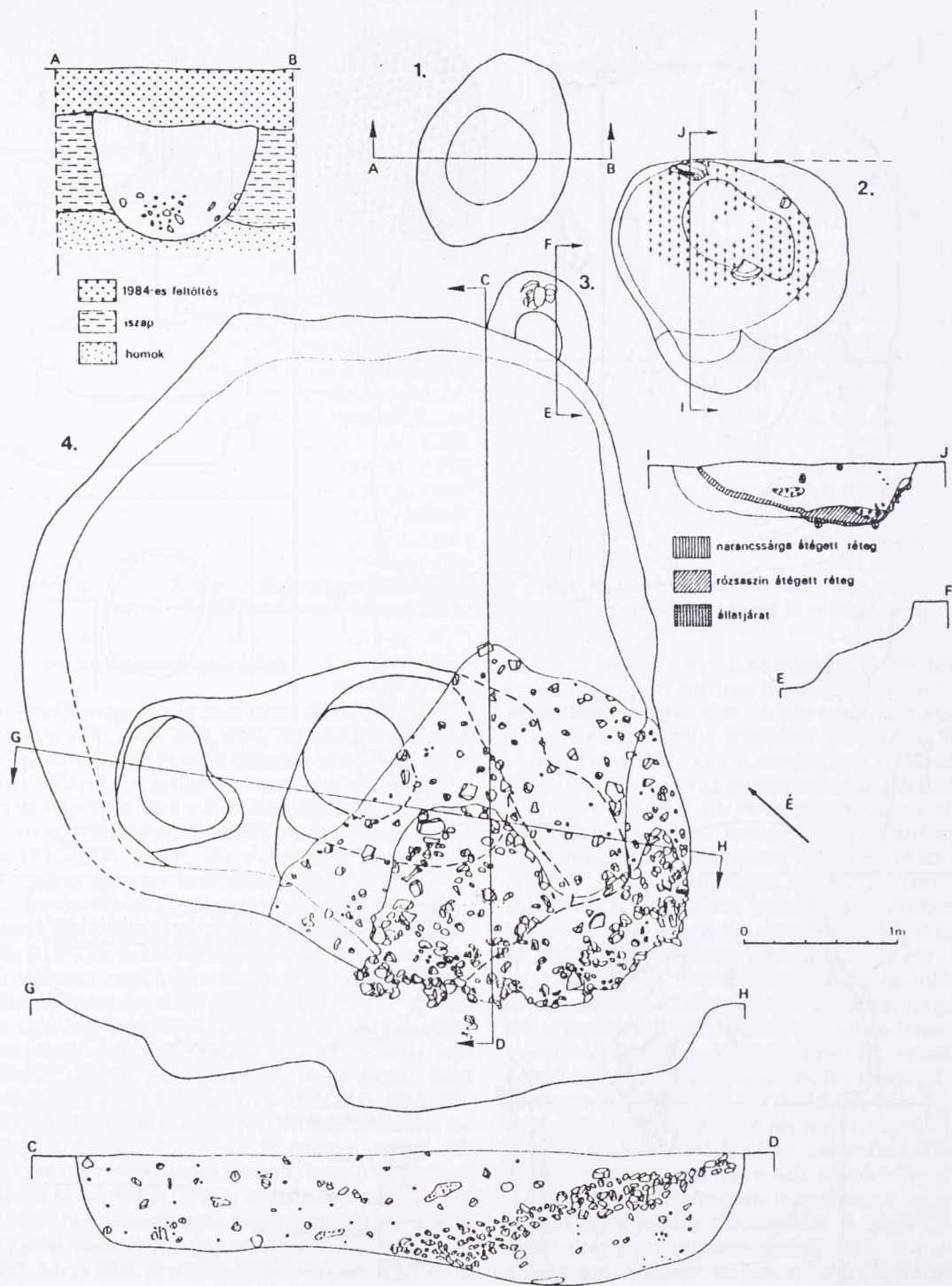
2. A feltárt Árpád-kori objektumok

A lelőhelyen egy Árpád-kori ház (86/1. ház), 7 gödört (87/4, 87/9, 88/3, 89/2, 89/6, 89/7, 89/10 gödör) és egy ép, feltehetően rituális célzattal elásott edényt sikerült feltárni. (A lelőhely alaptérképét és az objektumok alaprajzát lásd a 2–4. képen). Nem került elő viszont egyetlen szabadban álló kemence illetve árok sem (FIGLER 1988b, 15: Árpád-kori kemencéről szóló adata egy avar kori kemencére vonatkozik). E két, az Árpád-kori telepásatások nagy többségén szokványosnak tekinthető objektumtípus (MÉRI 1962, 211–218; MÉRI 1963, 273–280) hiányból azonban nézetem szerint tévedés lenne messzemenő következtetéseket levonni, mivel az egykori településnek csak egy igen kis részét sikerült megmenteni. Ezen oknál fogva az egykori falu szerkezetét sem elemzem. Annyit szeretnék csak megjegyezni, hogy egyrészt a Rába alsó folyásához (SZÓKE 1955, 86–90) hasonlóan a Bakony-ér partján fekvő, számos kisebb-nagyobb kiemelkedésen is gyakran találni Árpád-kori telepnyomokat, valamint, hogy más egykorú feltárásokhoz (MÉRI 1952, 57–58) hasonlóan a Pokolfadombon is csak egyes pontokon „sűrűsödtek” a települési objektumok (így pl. egymás közelében volt a 86/1. ház, a 87/4. és a 88/3. gödör, illetve a 87/9, 89/2, 6, 7, 10. gödör).

A 86/1. ház első nyomait a 2. ásónyom utáni nyelésben (– 40–45 cm mélységben) lehetett megfigyelni (3. kép 1). Alakja szabálytalan négyyszög. Méretei: 3,36x3,32 m, a járószint mélysége (a mai, elegyengetés

utáni felszíntől mérve): 0,64–0,76 cm. E veremházat a bevezetésben már említett humusz alatti kötött, üledékes, iszaprétegbe ásták. A ház igencsak egyenetlen alján nem volt külön kiképzett padlóréteg, hanem csak egy igen vékony (1–4 cm-nyi) lejárt, szürkés sárréteg. E járószint a ház középső részén, a délkeleti fal melletti, f. gödörnél, illetve az agyagkemence környékén volt vastagabb. A kemence boltozatát beomlott állapotban lehetett kibontani, alakja azonban ennek ellenére is nagy biztonsággal rekonstruálható. A kemence sütőfelülete a ház padlójának szintjében volt, kiképzése igen enyhén lejt a szája irányába. A kemence sütőfelületének alaprajza szabálytalan kör. Méretei: 1,24 × 1,36 m. Hátsó részét a ház kötött földfalába vájták, elejének boltozatát viszont külön megépítették agyagból. E kemence tehát típusában átmenetnek tekinthető a teljes egészében falba vájt, valamint az épített kemencék közt (e kissé merev kategóriákat alkalmazta BALASSA M. 1985, 55–58, 63). Az össze nem omlott részek alapján jól meg lehetett figyelni, hogy boltozata – Méri István kifejezésével (MÉRI 1964a, 10) élve – cipő alakú volt, azaz a szájnylás közelében alakja a félgömbhöz hasonlított, a belseje felé viszont egyre jobban ellaposodott. A kemence hosszabb ideig tartó, intenzív használatáról tanúskodnak a vastagon, vörösré átégett oldalfalak, valamint a használat során megrepedezett sütőfelület (vastagsága 2–4 cm). A sütőfelületnek azonban ennek ellenére is csak egy tapasztásrétege volt. Ennek alapjaiba pedig nem építettek hőtároló célzattal sem edény- sem kőtöredékeket. A kemence szája közelében levő, járószintbe nyomott malomkódarabok vagy az itt folyó

4. kép Az Árpád-kori objektumok alaprajza és metszete. 1: 89/10. gödör; 2: 89/7. gödör; 3: 89/6. gödör; 4: 89/2. gödör M = 1:40

Abb. 4 Grundriß und Schnitt der arpadenzeitlichen Objekte. 1: Grube 89/10; 2: Grube 89/7; 3: Grube 89/6 4: Grube 89/2. M = 1:40

sütés-főzés megkönnyítését, vagy pedig a kemence szájának befedését szolgálták.

A veremház építéskor nemcsak a nyugati illetve keleti oldalának felezővonalában ástak egy-egy, az ágasfa tartására szolgáló, cölöplyukat (a, c gödör), hanem egy harmadikat is, a ház közepén, a fentebb említett két cölöplyuk vonalában (b gödör). A cölöplyukak méretei: a: mélysége 29 cm, átmérője 20 cm; b: mélysége 17 cm, átmérője 24 cm, c: mélysége: 15 cm, átmérője 20 cm. A ház tetőszerkezetét tartó ágasfák helyein kívül más karólyukat nem sikerült megfigyelni a padlón. A tartószerkezet sajátos támelosztásával ellentétben más egykorú veremházakban is igen gyakori a D-i sarokban levő, 73x62 méretű, 22 cm ovális, d gödör. Méri István nyomán (MÉRI 1952, 60) általánosan elfogadott ezek üldögödőként való értelmezése (K. CSILLÉRY 1982, 202–205). A ház dny-i falának középvonalában levő, szabálytalan téglalap alakú, egyenetlen aljú, f gödör (méretei: 0,79x0,53 m), pedig talán a házba vezető lejárattal függhetett össze. A bejárat helyéről és alakjáról nézetem szerint azért nem érdemes ennél konkrétabban nyilatkozni, mert földlépcső vagy meneteles lejárát nyomait a ház vonalán kívül nem sikerült megfigyelni, egy fa lejáróhoz pedig feltehetően karólyukaknak is kellene tartozniok.

A ház betöltése egynemű volt, barnásszürke, kevert talajból állt. Ez nagy mennyiségben tartalmazott edénytöredékeket, valamint téglatörmeléseket, paticsot, faszenet, állatcsontot és kagylóhéjat. A kerámiának csak kb. 75–80 százaléka volt Árpád-kori. A fennmaradó részt másodlagosan a töltelékföldbe keveredett későbronzkori edénytöredékek alkotják.

A Kajárpéc-pokolfadombi Árpád-kori veremház az elsőként feltárt ilyen típusú objektum a Kisalföld délkeleti csücskéből. Alakja és nagysága a Kárpát-medence más részein kibontott 11–13. századi házaknak a közeli párhuzama. (Az Árpád-kori lakóépítészetet a közelmúltban áttekintette: BENKŐ 1980, 5–19; BÁLINT 1985, 24–28; FODOR 1989, 21–44, a néprajzkutatók közül pedig K. CSILLÉRY 1982, 172–173; 187–208, valamint BALASSA M. 1985, 46; 146.

A veremházak értelmezési tipologizálási nehézségeiről lásd: BÓNA 1988, 401–411). A kajárpéci ház egyetlen, valamivel ritkábban előforduló szerkezeti eleme a középcölöp, amelynek azonban nemcsak a Kis-, hanem a Nagyalföldön is számos párhuzama ismert (PAULIK-BEJHOLEC 1958, 1. ábra, 1, 2, és 3. ház; TOČÍK 1978, 148. ábra 1; REMIAŠOVA-RUTKAY 1967, 2. ábra; MÉRI 1964a, 3. kép; KOVALOVSZKI 1980, 20. rajz; MÉRI 1952, 2. ábra, IV. ház; KOVALOVSZKI 1981, 71). Az Árpád-kori veremházat elemző szakirodalom ezidáig alig érintette a ház közepébe helyezett ágasfa, az ún. középoszlop problematikáját (egyik ritka kivétel K. CSILLÉRY 1982, 191). Ezzel ellentétben az újkori parasztházat vizsgáló néprajzkutatók közül többen is foglalkoztak a fenti szerkezeti elemmel, meglehetősen ellentétes következtetésekre jutva (a különböző nézeteket jól összefoglalta: FILEP 1979, 507). Vitaindítóként Gun-

da Béla a középperenda Palócföldön elterjedt, „boldoganya” neve alapján e szerkezeti elem archaikus voltára, továbbá a parasztház szakrális térelosztására és a matrilineáris nagycsalád maradványaira igyekezett következtetni (GUNDA 1947, 71–75). Tanulmányáról Vajda László írt bírálatot (VAJDA 1951, 50–62). Ő – nézetem szerint joggal – emelte ki Gunda B. gondolatmenetének gyengéit, illetve azt, hogy ilyen messzemenő következtetésekhöz túl kevés adat áll rendelkezésünkre. Óvatosságát, úgy vélem, a régészeti anyag is alátámasztja. Egyrészt igencsak vitatható, hogy a falusi környezetben a 14. században megjelenő, föld felszínére épített, háromszatú lakóház és az Árpád-kori, egysejtű veremház szerkezeti elemei egymásból levezethetőek-e (lásd erről: MESTERHÁZY 1991, 68–78). Másrészt pedig a Kajárpéc – pokolfadombi ház középagasfája környékén egyetlen nyom (pl. beásás, rituális célzattal elrejtett tárgy vagy állat-tetem) sem utalt a lakótér e pontjának esetleges szakrális jelentőségére.

A Kajárpéc-pokolfadombi leletmentéseken feltárt hét Árpád-kori gödör két csoportba sorolható. Az első, nagyobbik csoportot öt tárolóverem (87/4, 88/3, 89/6, 89/7, 89/10. számú gödör) alkotja (alaprajzukat lásd a 2. kép 2, 3, és a 4. kép 1–3. ábrán). Ezeket mind a termőtalaj alatti kötött, üledékes iszaprétegbe ásták, oly módon, hogy aljukkal nem érték el az alatta húzódó homokréteget. Alakjuk négy esetben nagyjából ovális, a csak félig megmaradt, a 89/2 gödör által átvágott 89/6 gödör ezzel szemben inkább kör alakú lehetett. A 89/7 gödröt egy félkörszerűen kinyúló lejtős oldalú „előtérrel” is ellátták. (E gödör betöltésének mindkét felén végighúzódnó két átégett réteg kizárja a két, egymást metsző gödör a lehetőségét – lásd a 4. kép 2. ábrát). Mind az öt gödör oldalfala ívelt, aljuk pedig teknőszerű. Csak a 89/7. gödör alján lehetett megfigyelni egy 1–3 cm vastagságú, vöröses narancssárga színű, kemény átégést, felette pedig egy jóval vastagabb, de puhább, rózsaszínű réteget. Ez utóbbi minden valószínűség szerint egy kiegészítő, illetve annak megújításaként értelmezhető.

Ezen öt gödör betöltése: barnásszürke, kevert talaj. Leletanyaguk is szokványos: edénytöredékek, patics, faszén. Az egyes gödrökben a kerámiának csak kb. 25–80 százaléka készült az Árpád-korban. A fennmaradó – egyes esetekben igen tetemesnek tűnő – rész későbronzkori edénytöredék alkotják, amelyek – a 86/1. házhoz hasonlóan – másodlagosan kerültek ezen objektumok betöltésébe. A leletanyagban kimutatható korábbi kerámia tényére nehezen tudok pontos választ adni. Talán azzal magyarázható e keveredés, hogy az objektumokat, a használat megszűnése után nem hagyták hosszabb ideig nyitva, hanem betöltték őket a környezetükben levő, háztartási hulladékkal kevert földdel. Ebben pedig az egykorú törött cserépedényeken, állatcsontokon, faszéndarabkákon stb. kívül korábbi kerámia is lehetett, amely az objektumok kiásása során kerülhetett a kevert földbe.

A 88/3. gödörben (3. kép 2) a szokásos leleteken felül egy 12–13. század fordulójáról származó, III. Bélához, Imréhez vagy III. Lászlóhoz köthető, átfúrt ezüstenár (CNH I. 107, HUSZÁR 1979, 45, Nr. 108) (5. kép 1), egy egész lókoponya, homlokrészén trapéz alakú lyukakkal (15, 16. kép), valamint egy kőeszköz, talán fenőkdő(?) (13. kép) is napvilágra került. A 89/10. gödörben (4. kép 1) pedig építési törmelék, azaz kő- és tégladarabok is voltak, összesen 20,8 kg súlyban⁴.

A gödrök másik csoportját két igen nagyméretű objektum (3. kép 4, 4. kép 4) a 87/9 és 89/2 számú al-

két gödör oldalfala ívelt, aljuk egyenletlen, járószintet vagy a barnásszürke töltelékföldben rétegződést pedig sem az egyiknél sem a másiknál nem lehetett megfigyelni.

E két objektum betöltése nagy mennyiségben tartalmazott edénytöredékeket, faszenet, állatsontot, kagylóhéjat és építési törmelék: kő- illetve téglatöredékeket, valamint egy kevés habarcsot – 89/2 számú gödörben összesen 306,7 kg-ot. A kő- és a tégladarabok 89/2. gödör DNy-i sarka közelében egy összefüggő, ferde réteget alkottak. A kő- és tégladarabok

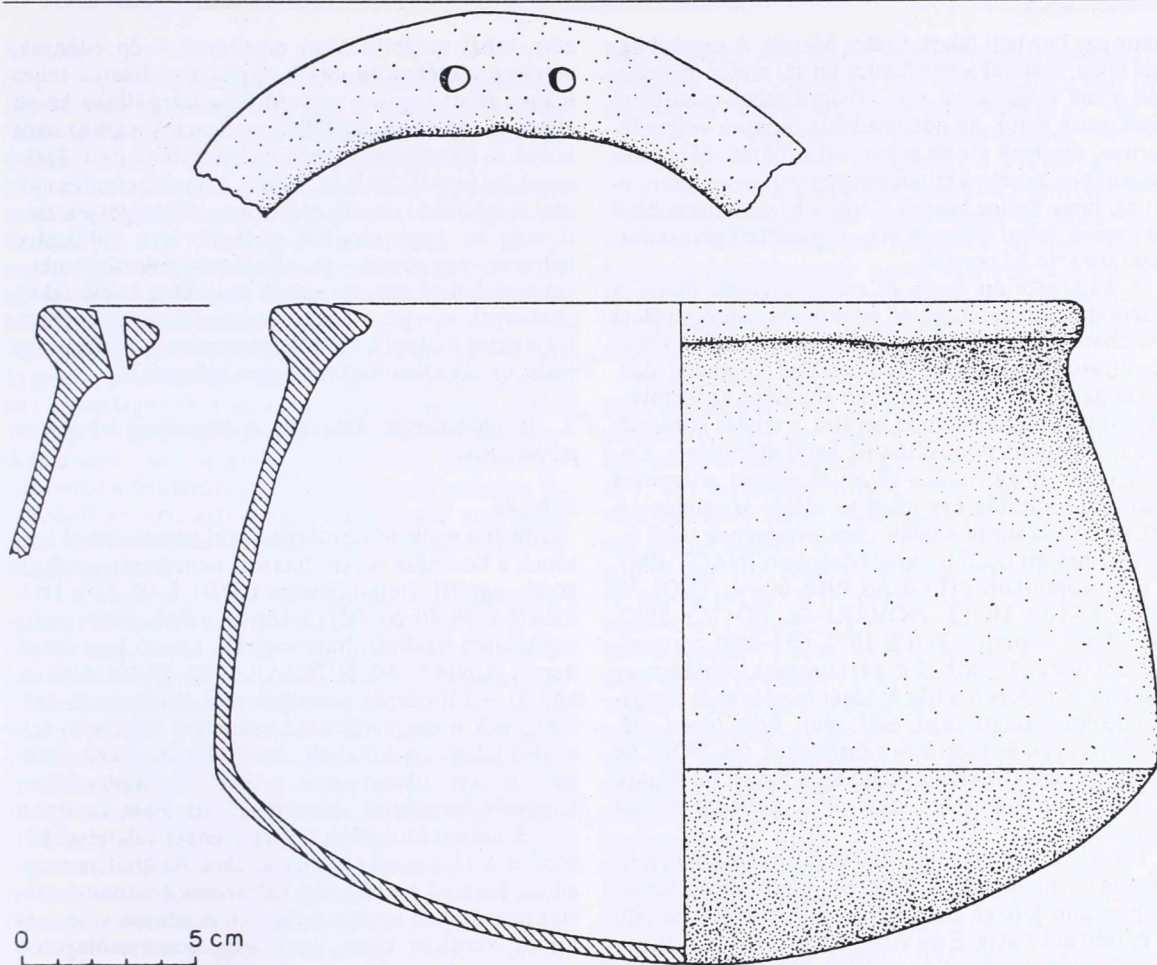
5. kép A leletmentésen előkerült pénzek: 1: CNH I. 107, HUSZÁR 1979, 45, Nr. 108 (88/3. gödör); 2: CNH I. 98–100, HUSZÁR 1979, 40, Nr. 72 (89/2 gödör) M = 2:1 (Kádas T. felvételei)

Abb. 5 Bei der Fundrettung zum Vorschein gekommene Münzen. 1: CNH I. 107, HUSZÁR 1979, 45, Nr. 108 (Grube 88/3); 2: CNH I. 98–100, HUSZÁR 1979, 40, Nr. 72 (Grube 89/2) M = 2:1 (Aufnahmen von T. Kádas)

kotja (méreteik: 2,35x2,38 m, illetve 4,60x4,86 cm). Ezeket is a humusz alatt húzódó kötött, üledékes iszaprétegbe ásták, de aljuk mélyen belenyúlt az ezalatt levő, világossárga, homokos altalajba is. E két gödör alakja jelentős mértékben eltér egymástól. Míg a 87/9 számú egy majdnem teljesen szabályos, lekerekített sarkú téglalap, a 89/2. gödör szabálytalan ovális és a DNy-i részén az aránylag egyenes aljába több, szintén szabálytalanul ovális, kisebb gödör mélyed. Mind-

azonban itt sem voltak kötésben egymással. E rétegben egy érem, III. Béla egy rézpénze (CNH I. 98–100, HUSZÁR 1979, 40, Nr. 72) (5. kép 2) is előkerült. A 89/2. gödör ásásakor megsemmisítették a 89/6. gödör D-i felét, azaz a 89/2. gödör stratigráfiailag bizonyosan későbbi, mint a 89/6. gödör.

A 87/9. és a 89/2. számú gödör értelmezése – legálabbis e sorok írója számára – nem teljesen egyértelmű. Legvalószínűbbnek azt tartom, hogy ezeket egy

6. kép Kajárpéc-Kispéc, belterület. Épen eltemetett cserépbogrács M = 1:3
Abb. 6 Kajárpéc-Kispéc, Belter-let. Unverschit vergrabener Tonkessel M = 1:3

közeli, nagyobb építkezés során ásták, homoknyerés célzatával. Az építkezés befejezése után pedig a törmelék eltüntetésére használták őket. A két gödör nagysága és részben alakja miatt is, bontásuk során felmerült a gödörházként vagy műhelyként való értelmezés lehetősége is. Ennek azonban ellentmond a technószerű aljuk, illetve három, alapvetően fontos szerkezeti elem hiánya. Sem a 87/9. sem pedig a 89/2. számú gödörben nem lehetett megfigyelni járőrszintet, a tetőszerkezetet tartó karók helyét, továbbá tűzelőberendezést sem. A 89/2. számú gödör délnyugati részében húzódó, ferde, kavicsos rétegről is egyértelműen bebizonyosodott, hogy az csak egy réteg, nem pedig egy kőkemence omladéka. Feltételezhető, hogy a gödör délnyugati sarka felett öntötték ide a kő- és tégladarabokat, egy közeli építkezés hulladékanyagát.

Az 1987/10. kutatóárok 14. méterénél, a mai felszíntől mért 70 cm mélységben egy, szájával felfelé álló, ép Árpád-kori fazék (8. kép 10) került elő. A fazék környékén települési objektumra utaló nyom nem

volt. Igen valószínű tehát, hogy azt nem egy házba vagy gödörbe helyezték, hanem külön elásták. Mivel az edény pénzt vagy ékszert nem tartalmazott, jogosan következtethetünk arra, hogy elrejtésének rituális célzata lehetett. A fazékban – az ilyen leletek jelentős hányadával ellentétben – nem volt állatsont vagy fémeszköz. Mosása során sajnos nem őrizték meg töltelékföldjét, így ma már nem vizsgálhatjuk vegyi úton az esetleges szerves anyagok létezésére vagy milyenségére utaló nyomokat.

A rituális célzattal elásott, Árpád-kori edényekről szóló közlemények (H. GYÜRKY 1967, 80–82; SÁGY 1967, 55–85; HORVÁTH 1979a, 42–44; HORVÁTH 1979b, 86; FODOR 1986, 139–145; TAKÁCS 1986, 158–159) aránylag csekély száma miatt kialakulhat egy olyan téves vélekedés, hogy ilyen leletek csak nagyritkán szoktak előkerülni. Emiatt szeretnék bemutatni még egy, feltehetően szintén rituális szándékkal elásott edényt: egy cserépbográcsot Kajárpéc község kispéci részének belterületéről (6. kép). Ezen edényt 1984-ben lelte a Kertalja út előtti árok tisztítá-

sakor egy helybeli lakos, Széles Margit. A cserépbogrács épen, szájával lefelé feküdt kb. fél méter mélységben. Csak találójának egy elővigyázatlan mozdulata repesztette ketté. Az edénnyel állatsontok voltak leborítva, amelyek utóbb sajnos elkallódtak. Meghatározásukhoz azonban mindenképp nyújt némi támpontot az, hogy Széles Margit – egy, a háziállatsontokat jól ismerő, falusi háziasszony – egy csirke egész csontvázát ismerte fel bennük.

A kajárpéci ép fazék és cserépbogrács, illetve a szakirodalomban fellelhető adatok alapján úgy vélem levonható néhány tanulság az épen, feltehetően rituális célzattal elásott cserépedényekkel kapcsolatosan. Mivel az ép edények túlnyomó többsége szórványleletként szokott múzeumba kerülni, a találás körülményei nem mindig pontosíthatók kellő mértékben. Értethető tehát, hogy rituális célzattal elásott edényeket feldolgozó kutatók egy része az elásás körülményeinek tisztázása során a találó, bizonytalanak tűnő értéktelése helyett inkább a későközépkori (NAGY 1987, 1. t. 3), korájú (TÉGLÁS 1910, 60–61; TÉGLÁS 1913, 99–101; HOLL–NOVÁKI–SZ. PÓCZY 1962, 54), illetve néprajzi (PÓCS 1977, 697–698) párhuzamokból indul ki. Mivel e párhuzamok többsége az épületek belsejében a ház épségét és védelmét szolgáló áldozatra vonatkozott, előfordult, hogy olyan edényeket is ezen kontextusban értékelték (pl. FODOR 1986, 141), amelyeknél a találó nem figyelt fel falakra vagy további cserepekre, csontokra esetleges átégett földrétegekre.

Úgy tűnik azonban, legalábbis az Árpád-kor vonatkozásában, hogy az ilyen edények, pontosabban tartalmuk rituális jellegű elásása nem szűkíthető le csupán az építési áldozatra. Erre szolgáltatott szép példákat a Keszthely-Dobogón (SÁGY 1967, 55), Keszthely-Fenekpusztán (JANKOVICH 1991, 185), illetve az Esztergom-Szentkirályon (HORVÁTH 1979a, 42–44; HORVÁTH 1979b, 86) folyó leletmentés, ahol a települési objektumok között sikerült feltárni egy vagy több ép fazekat, illetve bográcsot. Nem értelmezhető továbbá építési áldozatként a korabeli települési objektumoktól való távolsága miatt a Kajárpéc-pokolfadombi leletmentésen kibontott ép fazék sem. Azaz lelkörülményeik alapján legalább két, de inkább három csoportba sorolhatók a Kisalföld különböző részein épen, de nem kincslelet tartójaként előkerült fazekak. Egy részük kétségen felül építési áldozat – ilyen pl. a Hetény-egyházföldi templom alapfalába elrejtett cserépbogrács (HABOVŠTIK 1961, 461). Egy másik, az épület alapjaiba falazásnál feltehetően valamivel gyakoribb elrejtési mód a településen belül, de települési objektumon kívüli elásás. A fentebb már említett Kajárpéc-pokolfadombi edényen kívül ilyen még a Gyarmat-Belterület, Magyar utcai (32/2 lh., MRT 4, 112), valamint a közöletlen Győrszemere-Tégla-domb, VIKUV-telepi (GyXJM RA 1–92), Árpás-dombföldi (GyXJM RA 9–92), Bönyréta-lap-Zsófia (Zója-majori (GyXJM RA 59–68) stb. fazék. Végezetül vannak olyan – ásatási körülmények kö-

zött, tehát megbízhatóan megfigyelt – ép edények, amelyek esetében az egyéb Árpád-kori leletek teljes hiánya miatt jogosan vehető fel a településen kívüli elásás is. Az ilyen elásáshoz nem tudok párhuzamot hozni a Kisalföldről, csak a kelet-dunántúli Szekszárd-Palánkról (TAKÁCS 1986, 159). Az elrejtés mögött meghúzódó rituális célzatok sokféleségét jelezheti még az épen elrejtett edények igen változatos helyzete – egy részük – pl. a Kajárpéc-pokolfadombi – szájával felfelé állt, de voltak szájukkal lefelé fekvő példányok is – pl. a Kajárpéc-kispéci cserépbogrács. Ugyanerre utalhat a kísérőleletek számos válfaja vagy pedig ennek ellentétéként: teljes hiányuk is.

3. Az objektumok keltezése, a leletanyag leírása és párhuzamai

Kelkezés

Mivel a nyolc feltárt Árpád-kori objektumból ket-tőnek a betöltése is tartalmazott pénzérmét – a 89/2. gödör egy III. Béla rézpénzt (CNH I. 98–100; HUSZÁR 1979, 40, Nr. 72) (5. kép 2), a 88/3. gödör pedig egy szintén III. Béla, Imre vagy III. László kori ezüstenárt (CNH I. 107, HUSZÁR 1979, 45, Nr. 108) (5. kép 1) – a Kajárpéc-pokolfadombi objektumok időrendjének a meghatározása valamivel könnyebb feladatot jelent egy korabeli „átlagtelepülés” keltezésénél. E két objektumot a korszak régészetében legmegbízhatóbbnak számító módon lehet datálni a 12–13. század fordulójára, illetve ennél valamivel későbbre, a 13. század első harmadára. Az általam megadott, harmad évszázadnyi időtartamot nézetem szerint nem szabad tovább szűkíteni. A pénzek verése és földbe kerülése közti, csak igen hozzávetőlegesen meghatározható időtartam miatt kellett a pontszerű keltezés helyett egy időintervallum mellett döntönnem. Eljárásom helyességét alátámasztja az ezüstenáron levő átfúrás is. E részlet ugyanis minden valószínűség szerint arra utal, hogy az érmet verése után hosszabb ideig használták, méghozzá oly módon, hogy a pénzforgalomból kivonták, és ruhadíszként vagy nyakékként viselték.

A pénzzel keltezett, illetve az érmet nem tartalmazó objektumok közt szoros kapcsolatot teremtenek más, alább részletezendő leleteik, elsősorban a kerámia. A formai párhuzamok oly szorosak, hogy a többi hat objektum közül legalább öt (86/1 ház, 87/4, 87/9, 89/7, 89/10 gödör) betöltésének idejét is a 12–13. század fordulójára, illetve a 13. század első harmadára kell tenni. A fenti felsorolásból kimaradt a 89/6. gödör, stratigráfiája miatt. E tárolóvertet ugyanis átvágta a III. Béla rézpénzével keltezett, nagyméretű, 89/2. személgödör. A tárolóveremből előkerült, csak töredékesen megmaradt fazék (7. kép 10) azonban ennek ellenére is oly mértékben hasonlít a többi objektum, így a pénzzel keltezettek kerámiájához is, hogy a 89/6. gödört sem lehet az Árpád-kor középső szakaszánál (11. és 12. század fordulójára – 13. század eleje) korábbra tenni.

Kerámia

A Kajárpéc-Pokolfadombon kibontott Árpád-kori objektumok kerámiája négy vagy öt alaptípusba sorolható: főzőedényként cserépbográcsot (9–10. kép) és fazekat (7. kép 1–62; 8. kép 1–10; 12. kép 1–3, 7–9, 11–13), asztali edényként pedig – úgy tűnik, csak igen ritkán – palackot (11. kép 3, 4, 6, 8, 10) és korsót és/vagy kancsót (11. kép 7, 9; 12. kép 4) használtak. Az edényanyag egyik jellegzetessége a főzőedények igen nagy számbeli túlsúlya. A 61 értékelhető fazék- illetve 50 bográcsperemmel szemben csak 5 vagy 6 palack- illetve 3 korsóperem került elő. Megválaszolatlanul kell hagynom a tárolóedények kérdését. A leletanyagban van ugyan legalább 4, igen nagyméretű fazék (8. kép 9; 12. kép 7, 10–13) töredéke is, amelyeknél joggal gondolhatnánk ilyen felhasználásra. Ennek azonban elmentmond a felületükre a használat során vastagon lerakódott korom, ami sokkal inkább arra utal, hogy csak főzőedényként vagy elsősorban főzőedényként használták őket.

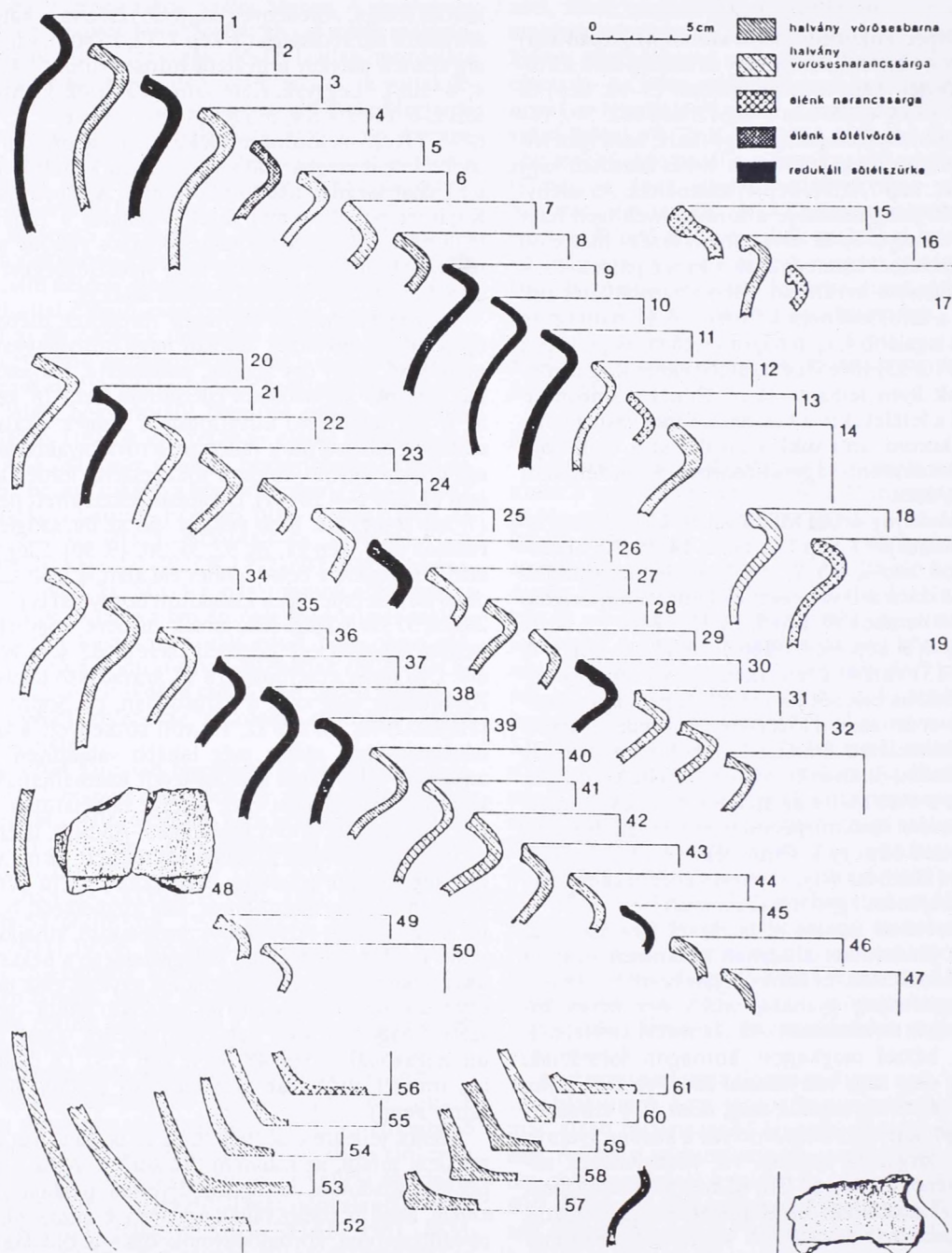
Az edényanyag óriási többségében környékbeli fazekasok munkája (7. kép 1–4; 6–12, 14, 16, 20, 21, 23–55; 57–62; 8. kép 1, 4, 5, 7, 10). Távolabbi fazekasközpontokból származó vagy esetleg külföldi importként értékelhető darabok (7. kép 5, 13, 15, 17–19, 22, 56; 8. kép 1, 2, 6–8; 9. kép 16; 10. kép 4–10, 19; 11. kép 5–9; 12. kép 1–13) viszont nemcsak az asztali edények körében fordulnak elő, sőt többségük éppen, hogy főzőedény. Mivel azonban a főzőedények töredékei alkotják a kerámialeletek zömét, a korabeli Magyarország más területein, illetve külföldön készített edények részaránya a főző illetve az asztali edények viszonylatában pontosan fordítottja darabszámuknak. Így a főzőedényeknek alig egy-két százalékról feltételezhető a távolabbi készítési hely, az asztali edényeknek ezzel szemben majdnem egy harmada import.

A környékbeli fazekasok termékei igen egységes kivitelűek. Edényeiket általában közepesen iszapolt agyagból készítették, és ehhez olyan homokot kevertek soványítóanyag gyanánt, amely egy kevés kavicszemcsét is tartalmazott. Az edényeket kivétel nélkül mind kézzel meghajtott korongon formázták. Termékeik elég nagy hányadánál azonban már olyan jellegzetességek figyelhetők meg, mint pl. a szimmetria vagy a jól kihúzott élek, amelyek a korong gyors és egyenletes forgására utalnak. Az edényfenékek nagyobb részéhez (7. kép 51–56) pl. még tompaszögben, azaz a hurkatechnikás megformázásnál megszokott módon csatlakozik az oldalfal. Vannak azonban már kihúzott élben végződő edényfenékek (7. kép 59–61), sőt ritkaságként két talpgyűrűs fenéktöredék is előkerült (7. kép 57–58). A környékbeli fazekasok edényeit egységes színvonalon, az Árpád-kori viszonyokhoz mérten átlagos minőségben égették ki. Azaz még nem fordulnak elő kemény oldalfalú, csengő hangú darabok. Az edények nagyobb része oxidált égetésű, de vannak redukált égetésű töredékek is (7. kép 1, 3, 9–11 stb.). Az edények színe is meglehetősen egységes, a törésfelületen pedig az átégés kivétel nélkül mindig

három rétegű. Az edények nagyobb része vagy halvány árnyalatú narancssárga (7. kép 7, 12, 25 stb.), vagy pedig szintén halvány árnyalatú vörösesbarna (7. kép 2, 4, 6 stb.). Leggyakoribb színskála-értékek: MUNSELL 5 YR 7/4-6/4; 5 YR 6/4-6/6; 5 YR 6/4; 2,5 YR 6/6-5 YR 6/6. A főzőedények külső, de nemritkán belső felülete is megbarnult vagy sötétszürke foltos lett a használat során lerakódott koromtól. Az épen elősott Kajárpéc-pokolfadombi fazék, valamint a Kajárpéc belterületéről származó cserépbogrács viszont mentes ilyen foltoktól. Ez pedig nagy valószínűséggel utal arra, hogy ezeket új állapotukban ásták el.

Az objektumokból származó töredékek illetve az épen eltemetett fazék alapján nagy biztonsággal kimondható, hogy egy zömök, szélesszájú, magasságának középső harmadában kihasasodó fazék (8. kép 1, 5, 7, 10) tekinthető átlagtípusnak. Ennek általában nem volt hangsúlyos a vállrésze, a rövid nyakon pedig egy erősen kihajló, sokszor tölcészerű, ferdén levágott (7. kép 1–7, 20–47), ritkábban lekerekített perem (7. kép 8–14) ült. Több példája van az ún. szögfejemnek is (7. kép 21, 24, 32, 35, 36, 49, 50). Elég gyakori a peremen a belső felület éle alatt, a fedő szilárdabb tartása érdekében kialakított hornyolat is (7. kép 20, 26, 31 stb.), méghozzá annak ellenére, hogy a lelőhelyen egyetlen egy korabeli cserépfedő sem került elő. Úgy tűnik a cserépfedő a 13. század első felében a Kisalföldön még csak a városokban, pl. Sopronban (HOLL 1973, 23. kép 12, 13) volt közkedvelt, a falusi háztartásokban ekkor inkább valamilyen más anyagból, talán fából készült fedőt használhattak. A kajárpéci kerámiában csak elvétve találhatók a fentebb leírottaktól eltérő fazékperem-típusok. Ilyen pl. az igen rövid, ívesen kihajló, lekerekített forma vagy egy alig kihajló, tölcéses, lekerekített szélű perem, amelyen egymás alatt három, alig kiemelkedő borda fut körbe (8. kép 4). A zömök, szélesszájú, kihajló peremű fazekak egy további jellegzetessége a bekarcolt díszítés ritkasága. A töredékeknek ugyanis csak mintegy 5 százalékan fedezhető fel bekarcolt minta – rendszerint nagy közökkel bekarcolt egyenes vonal, azaz ún. csigavonal (7. kép 48, 62; 8. kép 1, 5). (A díszíttelen töredékekről csak metszetrajzot közlök, nézeti rajzot nem.)

Fontos jellegzetességnek tűnik az is, ha van is e fazekakon minta, az sohasem „kétsoros”. Azaz Kajárpéc-pokolfadombi anyagban egyetlen példája sincs annak, hogy az edény vállán egy apróbb minta, pl. apró hullámvonal, körömbenyomkodás stb. oldalán pedig egy másik, nagyobb, pl. nagy közökkel bekarcolt egyenes vonal futna körbe. A kisalföldi telepásatások nagy mértékű közöletlensége miatt jelenleg még nehéz e műhelygyakorlathoz párhuzamokat sorolni, így csak a Kajárpéc távolabbi szomszédságában álló ugodi (MITHAY 1988, 9. ábra 1, 7, 16. ábra 1–7), illetve a lelőhelyünkötől elég messze eső kőszegi (BAKAY 1990, 12. ábra) vár 13. századi anyagára tudok hivatkozni. A mintakincs egyszerűsödése a 13. század eleji kerámia egyik, egész Magyarországra jellemző vonása, ami fel-

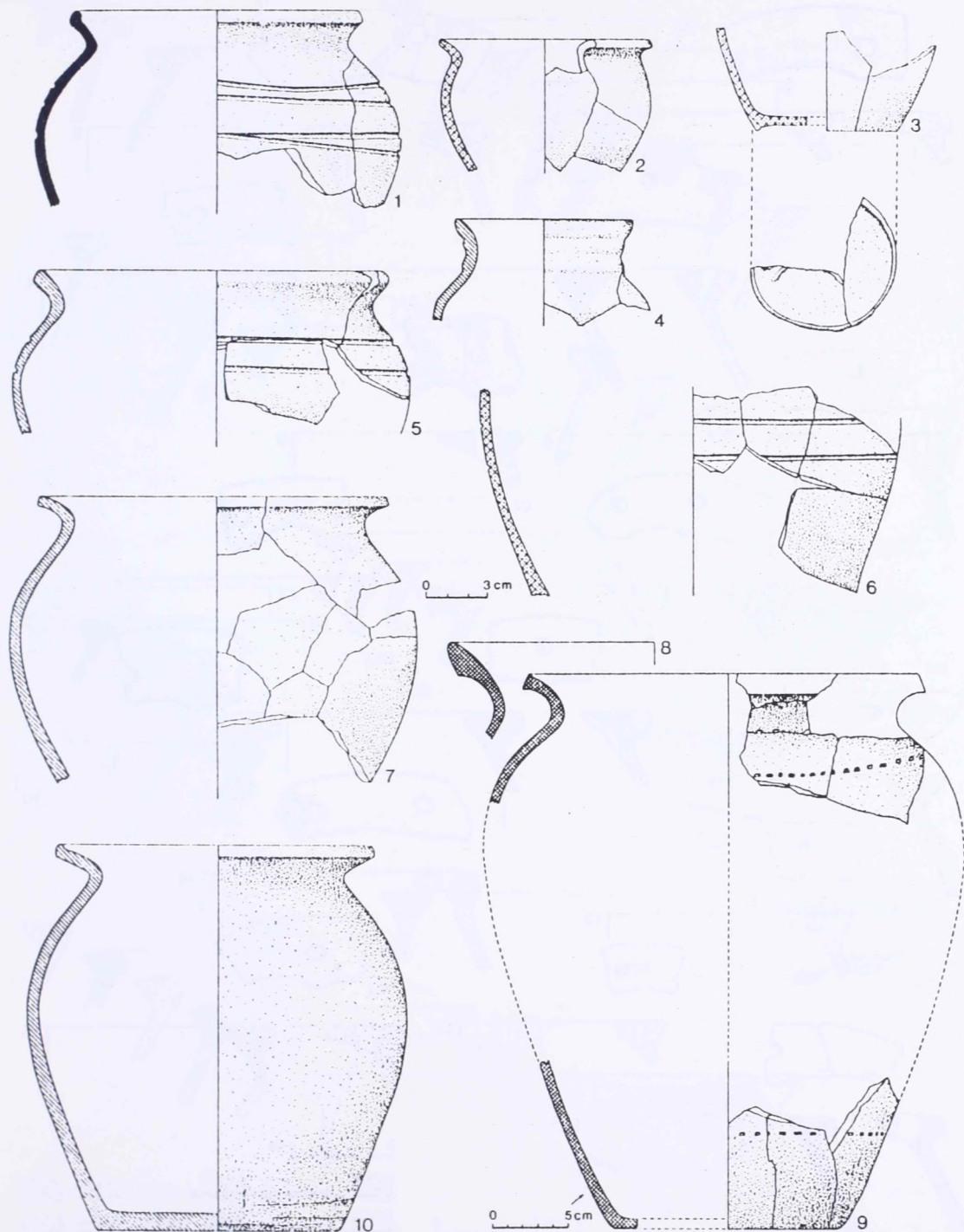

7. kép 1–62: Kajárpéc-Pokolfadomb, fazékperemek. 1: 87/9. gödör; 2–4, 6, 7, 9, 11, 13, 16, 20, 22–25, 27–29, 31–34, 36, 47, 48, 50, 52, 54, 55, 57, 59, 60–62: 86/1. ház; 5, 8, 12, 14, 21, 35: 89/2. gödör; 10: 89/6. gödör; 15, 58: 88/3. gödör feletti réteg; 51: 89/2. gödör feletti réteg; 17–19, 26, 30, 37–43, 45, 46, 49, 56: 86/1. ház feletti réteg; 44: 88/3. gödör; 53: 88/3. gödör;

M = 1:3

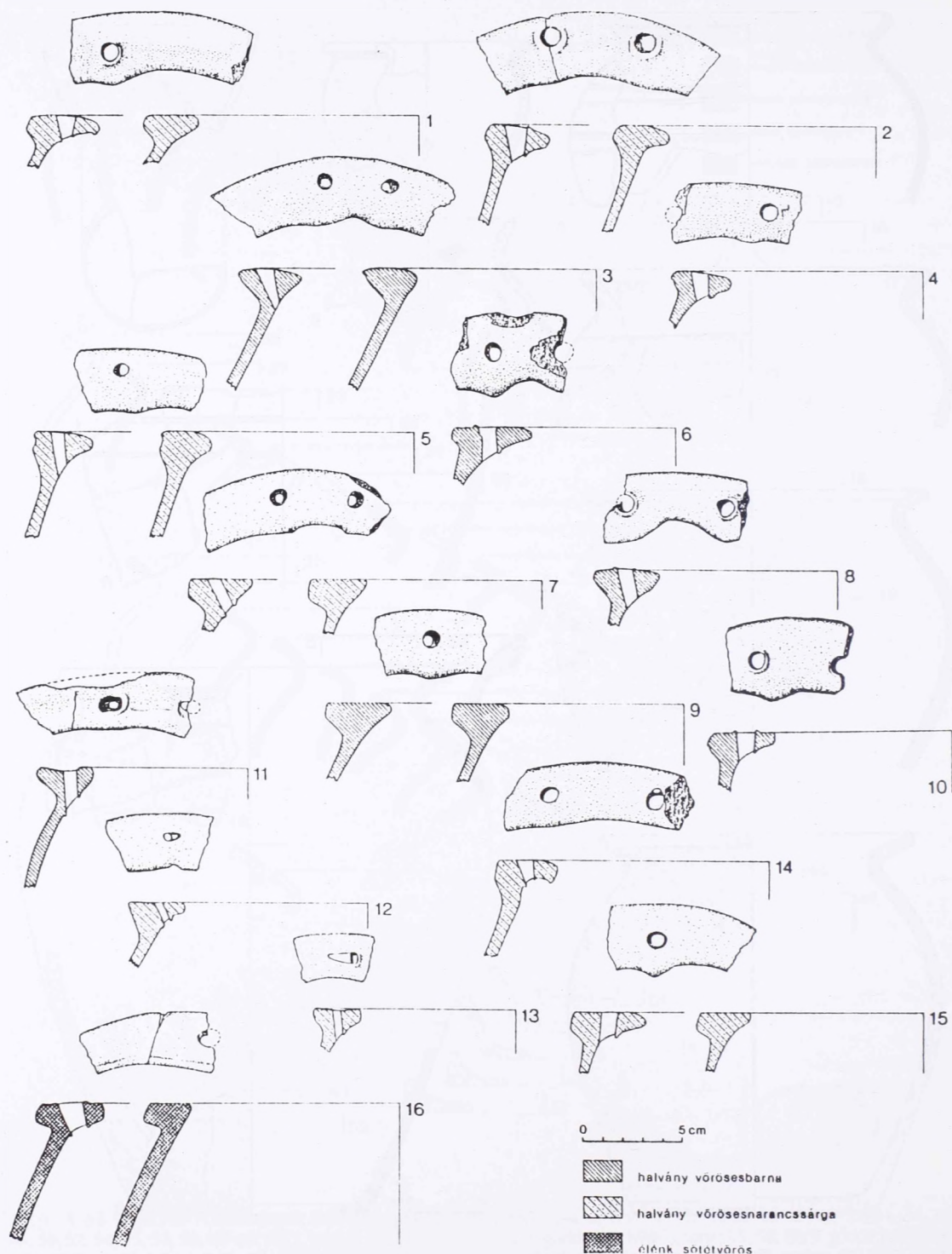
Abb. 7 1–62: Kajárpéc-Pokolfadomb, Topfränder, 1: Grube 87/9; 2–4, 6, 7, 9, 11, 13, 16, 20, 22–25, 27–29, 31–34, 36, 47, 48, 50, 52, 54, 55, 57, 59, 60–62: Haus 86/1; 5, 8, 12, 14, 21, 35: Grube 89/2; 10: Grube 89/6; 15, 58: Schichte über der Grube 88/3; 51: Schichte über der Grube 89/2; 17–19, 26, 30, 37–43, 45, 46, 49, 56: Schichte über dem Haus 86/1; 44: Grube 88/3.

53: Grube 88/3; M = 1:3

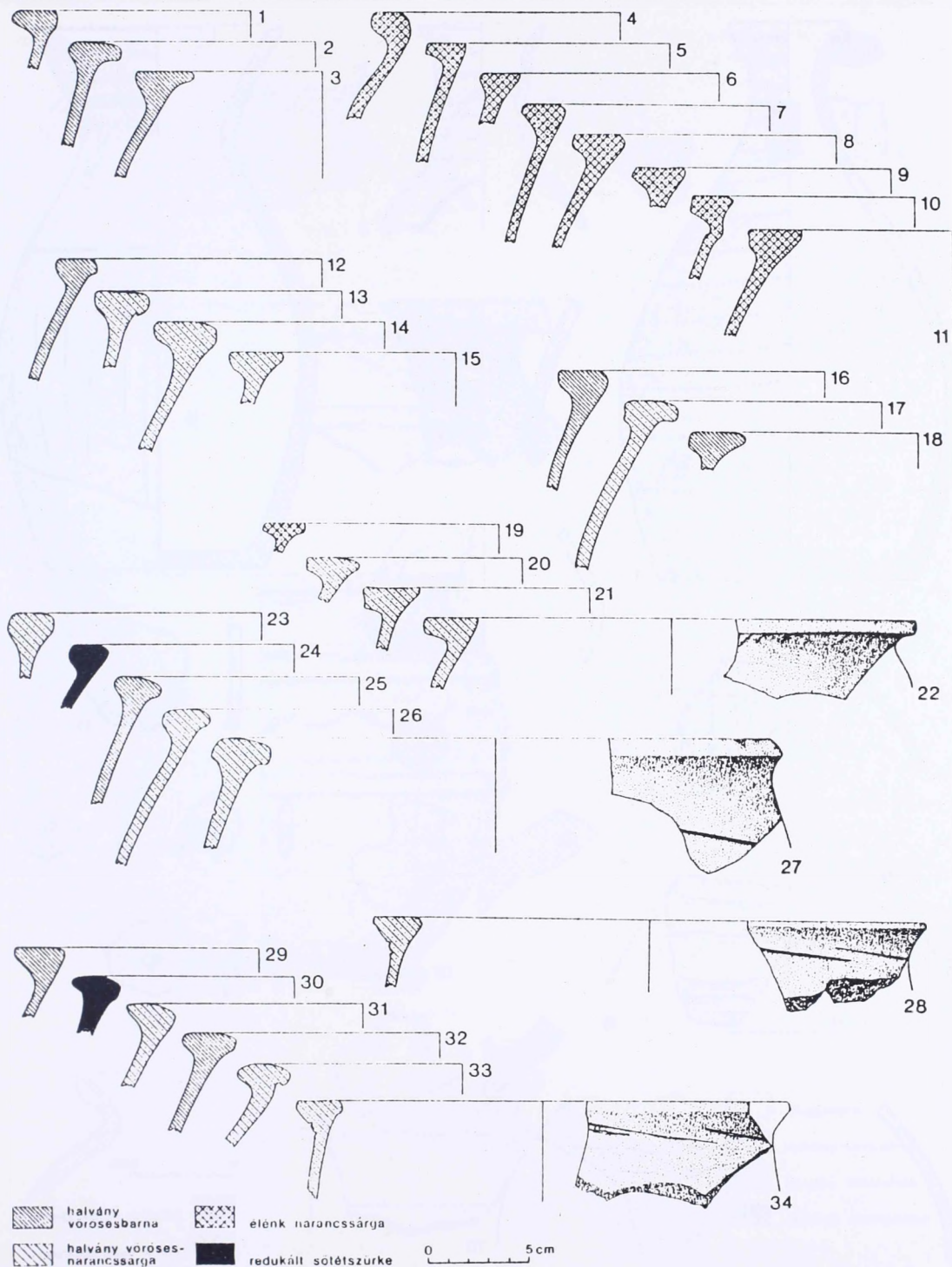
8. kép 1–10: Kajárpéc-Pokolfadomb, fazekak. 1, 2, 3, 6, 9: 89/2. gödör; 4, 7: 86/1. ház; 5: 88/3. gödör; 8: 88/3. gödör feletti réteg; 10: épen elásott fazék az 1987/10. kutatóárok 14. méterénél M = 1:3

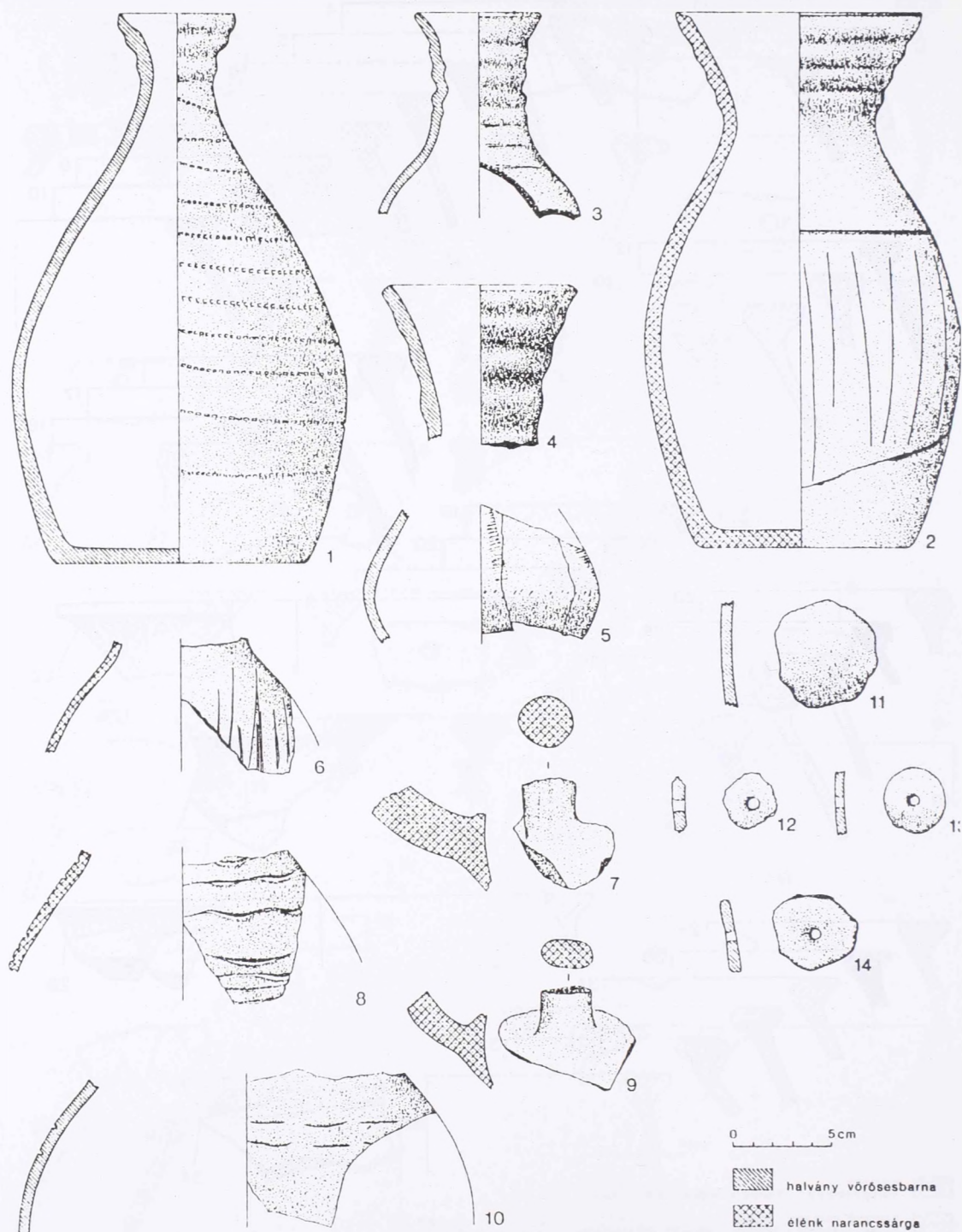
Abb. 8 1–10: Kajárpéc-Pokolfadomb, Töpfe. 1, 2, 3, 6, 9: Grube 89/2; 4, 7: Haus 86/1; 5: Grube 88/3; 8: Schichte über der Grube 88/3; 10: unversehrt vergrabener Topf bei Meter 14 des Forschungsgrabens 1987/10 M = 1:3

9. kép 1–16: Kajárpéc-Pokolfadomb, cserépbogrács-peremek. 1, 4, 5, 8, 10, 14, 16: 86/1. ház; 2, 7, 9, 15: 89/2. gödör; 3: 89/10. gödör; 6: 86/1. ház feletti réteg; 11–13: 88/3. gödör feletti réteg

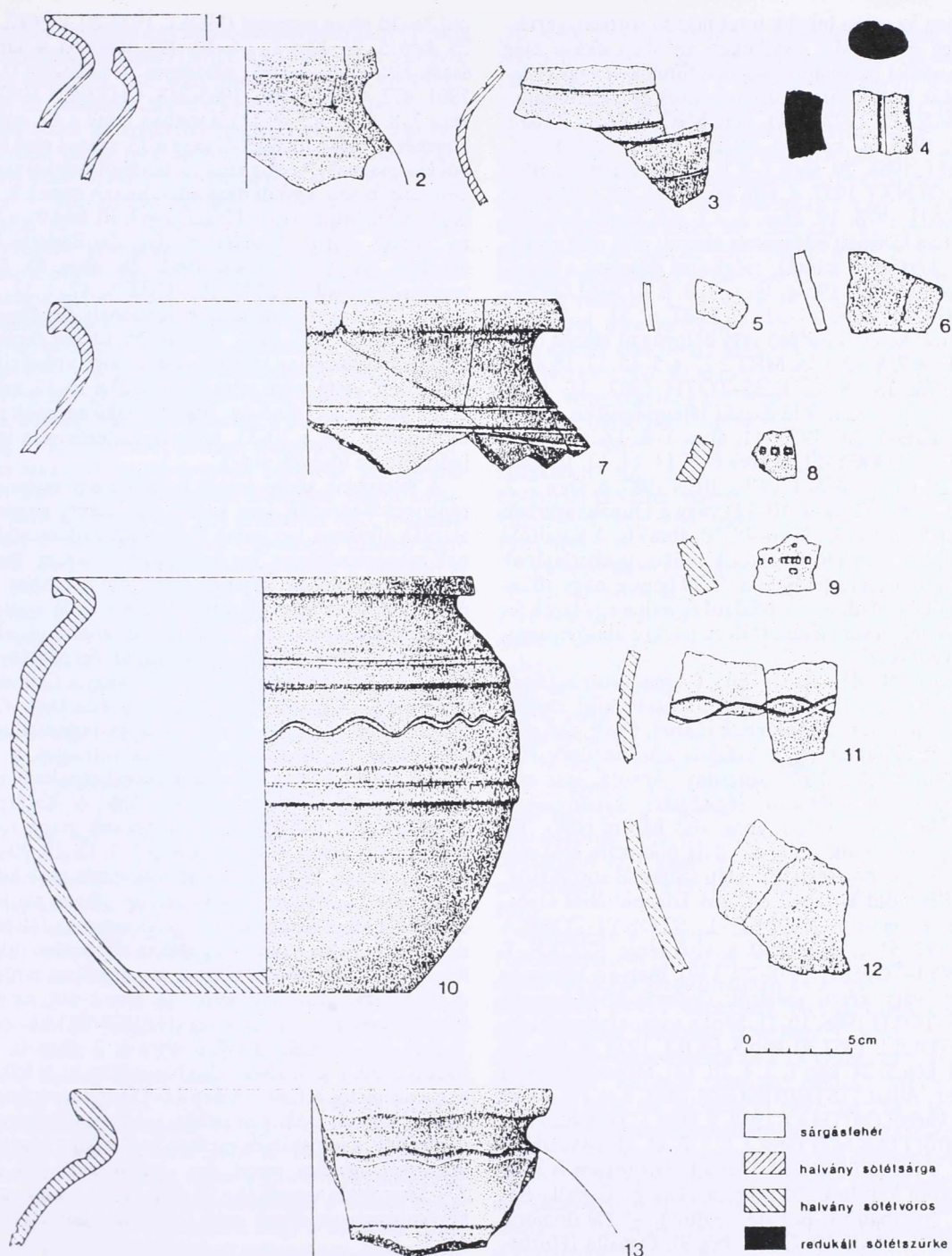
Abb. 9 1–16: Kajárpéc-Pokolfadomb, Tonkesselränder. 1, 4, 5, 8, 10, 14, 16: Haus 86/1; 2, 7, 9, 15: Grube 89/2; 3: Grube 89/10; 6: Schichte über dem Haus 86/1; 11–13: Schichte über der Grube 88/3

11. kép 1: Győr-Homokgödörök, cseréppalack; 2: Markotabödöge, cseréppalack; 3–14: Kajárpéc-Pokolfadomb, kerámia: 3: 89/10. gödör; 4, 10–12: 86/1. ház; 5, 6, 8, 13, 14: 89/2. gödör; 7: szórvány a leletmentést megelőző gépi talajjegyvetésből; 9: 88/3. gödör M = 1:40

Abb. 11 1: Győr-Homokgödörök, Tonflasche; 2: Markotabödöge, Tonflasche; 3–14: Kajárpéc-Pokolfadomb, Keramik; 3: Grube 89/10; 4, 10–12: Haus 86/1; 5, 6, 8, 13, 14: Grube 89/2; 7: Streufund aus den Planierungsarbeiten, die der Fundrettung vorangingen; 9: Grube 88/3 M = 1:40

12. kép 1-8, 11-13: Kajárpéc-Pokolfadomb, importkerámia, 1, 2, 4: 88/3. gödör feletti réteg; 3, 6: 88/3. gödör; 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13: 89/2. gödör; 10: Győr-Homokgödörök, cserépfazék M = 1:3
Abb. 12 1-9, 11-13: Kajárpéc-Pokolfadomb, Importkeramik, 1, 2, 4: Schichte über Grube 88/3; 3, 6: Grube 88/3; 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13: Grube 89/2; 10: Győr-Homokgödörök, Topf aus Ton M = 1:3

tehetően az egyre inkább teret hódító sorozatgyártással függ össze. Más vidékeken azonban ekkor még csak a városi edényművességben tűnnek el vagy redukálódnak le a bekarcolt díszítmények (pl. Esztergomban: PARÁDI 1973, 9–11. kép; MRT 5, 47. t.; Budán: HOLL 1963, 66. kép 1–5, 66. kép 1–3, 70. kép 1, 2, 5, 8, HOLL 1966, 29. ábra 1–4, 6, 30. ábra 1–3, 31. ábra 1–6; ZOLNAY 1977, 4. köt. 46–48, 51–54. t.; Pécsen: KÁRPÁTI 1978, 19. ábra, 1. t.). Az Árpád-kor végi falvakban használt edényeken viszont még elég gyakoriak a „két soros” minták, méghozzá nemcsak a Kelet-Alföldön (MÉRI 1964a, 10. t., 1, 4, 6; KOVALOVSKI 1980, 25. rajz, 17–33. t.; MRT 6, 53. t. 1–8), a Dunántúli keleti, középső vagy délnyugati részén (PARÁDI 1967, 8–12. kép; MRT 2 27. t. 5–15, 17, 18; BONA 1973, 13–18. t.; KISS-TÓTH 1987, 11. kép), hanem még a Kisalföld északi tájegységeiben (PAULÍK-REJHOLEC 1958, 11. ábra 1–8, 12. ábra 2–5; HABOVŠTIK 1961, 6. ábra 6–8, 11–14, 13, 16. ábra 1–16, 26. ábra 3–6, 8–10; CHEBEN 1987, 6. ábra 7, 7. ábra 3, 8. ábra 3, 5–9, 10–12) vagy a Dunakanyarban (GEREVICH 1983, 3, 46–48, 50. ábra) is. A Kisalföld déli részén működő fazekasok műhelygyakorlatának egy további ismertetőjele a fenékbélyeg nagy ritkása. A Pokolfadombon például egyetlen egy fazék fenéktöredékén sem lehetett ilyen jelekre utaló nyomokat megfigyelni.

A Kisalföld déli részén feltárt Árpád-kori kerámia nagyfokú közöletlensége miatt a fentebb leírt zömök, szélesszájú fazék újdonságnak tűnhet. Pedig első példait már majdnem egy évszázada közölte Győr-Homokgyődről lelelt helyről Börzsönyi Arnold, igaz egy, csak nehezen elérhető régiségtári katalógusban (BÖRZSÖNYI 1897, 1. ábra, alsó három polc). További párhuzamok pedig az eddig publikált, elég csekély anyagmennyiségből is szép számmal sorolhatók: pl. a Kisalföld korabeli egyházi központjából Győr-Káptalandombról (SZÓKE-T. SZÖNYI-TOMKA 1976, 112, 51. t. számozatlan, alsó része, SZÓKE-T. SZÖNYI-TOMKA 1978–79, 139), illetve a tájegység nyugati vagy keleti széléről: Győrvár-Boda-hegyről (KISS-TÓTH 1988, 10, 11. kép) a soproni városfal árkáiból (HOLL 1967 30. kép 9, HOLL 1973 20. kép 12, 13, 23. kép 5, 24. kép 1, 2, 4, 10, 14), Mosontétényből (Tadten, Auszt.) (STEININGER 1985, Kat. Nr. 1), az ugodi várból (MITHAY 1988, 9. ábra 1, 7) és Ács-Vaspusztáról (TAKÁCS 1989, I. t. 1, 2, 4). Töredékeikből ítélve, a Kisalföld északi, Duna feletti részén is több lelőhelyen kerültek elő ilyen fazekak pl. Ógyalla-Bagotta (Hurbanovo-Bohatá, Szlov.) – Páldombon (HABOVŠTIK 1961, 26. ábra 9), Ógyalla (Hurbanovo, Szlov.) – Abadombon (ČAPLOVIČ 1965, 10. ábra 2, 4, 6) vagy Patpusztán (Patince, Szlov.) (CHEBEN 1987, 6. ábra 7, 8. ábra 3, 5–9, 11).

A felsorolt párhuzamok jelentős részének időrendje, főképp a régi feltárásokon, illetve szórványként lelt példányoké, pontosan ma már nem tisztázható. A jól keltetett darabok: így a mosontétényi pénzleletes fazék (STEININGER 1985, Kat. Nr. 1), a Sopron-előka-

pui 3a–3d réteg peremei (HOLL 1973 20. kép 12, 13, 23. kép 5, 24. kép 1, 4, 10, 14), továbbá a három észak-kisalföldi ásatás példányai (HABOVŠTIK 1961, 473, ČAPLOVIČ 1965 243, CHEBEN 1987, 6. ábra 7, 8. ábra 3, 5–9, 11), azonban mind a 12. század közepéről, második feléből vagy a 13. század első feléből származnak. Az alig kihajló, hornyolatokkal tagolt perem típus sem egyedi megoldás, hiszen ennek is van párhuzama Sopronban (HOLL 1967, 30. kép 9), a Duna északi partja közelében, Ógyalla-Bagotta-Páldombon (HABOVŠTIK 1961, 26. ábra 8), Esztergom-Kovácsiban (8/17. lh.: MRT 5, 47. t. 11, 13) vagy a Délnyugat-Dunántúlon, Keszthely-Fenekpusztán (JANKOVICH 1991, 192) is. Ez utóbbi fazékról közlője határozottan kiemelte azt is, hogy a részletformák eltérő volta miatt nem tekinthető a 10–11. századi temetőkhöz feltűnő ún. bordás nyakú edények párhuzamának, így a 10–11. századi keltezés sem válik indokolttá e töredék miatt.

A feltárások során sajnos egyetlen egy olyan cserépbogrács-töredék sem került elő, amely nagysága alapján alkalmas lett volna ilyen típusú edény alakjának rekonstrukciójára. Az összegyűjtött perem- illetve fültöredékek (9–10. kép) részletformái azonban ennek ellenére is igen jól párhuzamosíthatók egyrészt fentebb ismertetett, ép. Kajárpéc-belterületi (6. kép), illetve más, korábban közölt kisalföldi ép példányokkal – pl. Győr-homokgyődről négy, vagy a Csikvánd-Csillagtagi, Ógyalla-Abadombi bográcsokkal (TAKÁCS 1986, 34–36), így a Kajárpéc-pokolfadombi töredékeket is nyugodt szívvel besorolhatjuk a kisalföldi műhelykörzet közepesen magas oldalfalú, erősen ívelt aljú cserépbográcsai közé. A Kajárpéc-pokolfadombi cserépbogrács-töredékek nagy többségének a pereme (9. kép; 10. kép 1–3, 11–18, 20–34) egyenes állású, kifelé és befelé, ritkábban csak kifelé szélesedik ki, felül mindig vízszintes síkban záródik, élei pedig lekerekítettek. A bográcsperemek fülrészénél (9. kép 1–15) a perem általában alig szélesedik ki, ha viszont határozottan kiugrik, mindig élben záródik. A fül átfúrása általában kerek (9. kép 1–10), de más kisalföldi edényegyüttesekhez (HABOVŠTIK 1974, 7. ábra 1; CHEBEN 1987, 6. ábra 6; 7. ábra 1; TAKÁCS 1989, I. t. 9, 15–18, 20) hasonlóan itt is felbukkan a szögletes átfúrás (9. kép 11–13). A cserépbográcsok oldalfalát csak igen ritkán, szinte kivételképpen díszítették, a minta ilyen esetben vagy a nagy közökkel bekarcolt egyenes vonal, ún. „csigavonal” (10. kép 27), vagy ferde vonalak (10. kép 28, 34) vagy pedig körömbenymokodások sora a perem alatt (10. kép 34).

A feltárásokon előkerült három, környékbeli készítésű palacktöredék: két perem és egy vállrészlet (11. kép 3, 4, 10), mind túl töredékes az egykori egész edény alakjának meghatározásához. E rekonstrukcióhoz csak néhány további, jóval épőbb kisalföldi palack párhuzamosítása nyújt némi esélyt. Az Északnyugat-Dunántúlon előkerült Árpád-kori cseréppalackok formai szempontból három alaptípusba oszthatók fel.

Az első – amelybe egy Győr-homokgödöröki (11. kép 1), két Pápa-téglagyári (MRT 4 köt. 205, csak az egyik képét közli: 26. t. 2) valamint egy kőszegi (BAKAY 1990, 12. /számozatlan/ ábra) példány sorolható – tojásdad alakú edénytesttel rendelkezik, vállá csapott, nyakrésze pedig igen erősen tölcséresen összeszűkül az alig kihajló, bordázott szájpere alatt. A második típus – jellegzetes példája egy Sopron-előkapui (HOLL 1973, 23. kép 14) és egy markotabödögei, szőrványtelektől múzeumba került palack (11. kép 1) – teste középmagas, hordószerű, alakja a korabeli fazekakhoz hasonlítható. Hangsúlyos vállrészéhez egy, az edénytestnek kb. egy harmadát kitevő, elég széles, kihajló, bordázott nyakrész csatlakozik. A harmadik típusnál – ilyen pl. a Zirc-kistemplomi (Veszprém m.) (MRT 4, 263, 26. t. 1) palack – az előzőnél jóval zömökebb, kerekdedebb az edénytest, a bordázott nyakrész pedig jóval magasabb, sokszor magánál az edénytestnél is hosszabb. A környékbeli készítésű, két egymás alatti sorban körömbenyomkodásokkal tagolt kajárpéci palackváll (11. kép 10) inkább az első, tojásdad alakú formával rokonítható. Ugyanezen típusba sorolható a két borázott palackperem közül a szűkebb is (11. kép 3), míg a szélesebb (11. kép 4) a második, hengeres testű típus párhuzama.

A korabeli Magyarország más részein lelt cserépalackok közt a tojásdad alakú edénytesttel rendelkező típus a leggyakoribb. A Kisalföld déli részéről származó példányokhoz képest csak annyi az eltérés, hogy a csapott váll általában nem egy összeszűkülő tölcsérben, hanem egy hengeres nyakrészben folytatódik. Ilyen pl.: a balatonfenyvesi (Somogy m.) (PARÁDI 1955, 35. t. 2), a balatonfüredi (Veszprém m.) (MRT 2. 27. t. 16), egy Esztergom-Széchenyi-téri (PARÁDI 1973, 11. kép 3.), továbbá egy Balkány-abapusztai (Szabolcs-Szatmár m.) (PARÁDI 1963, 207. 2. kép 9), nagytarcsai (Pest m.) (PARÁDI 1963, 208. 2. kép 7), illetve a budai Várhegyről (PARÁDI 1955, 37. t. 1, HOLL 1956, 2.e 7, 12, 13. kép, HOLL 1963, 9, 68. kép, HOLL 1966, 30. ábra 7–8, ZOLNAY 1977, 4. köt. 52. t. 7, 53. t. 5–9) származó példányok. A fentieknél jóval ritkábban, de mégis van párhuzama Magyarország más vidékein is az általam harmadik típusként leírt, tömzsi, hosszú nyakú palackformának is: Kartalról (Pest m.) (PARÁDI 1955, 35. t. 2). Csak az általam második csoportba sorolt, hengeres testű, rövid, vastag nyakú formához nem találtam Magyarország más vidékein további példát. Mivel a felsorolt párhuzamok közül egyetlen egynek sem bordázott a nyaka, talán felvethető egy olyan gondolat, hogy a nyakrész ilyen tagolása kisalföldi, vagy kicsit szélesebben értelmezve észak-dunántúli sajátság.

A felsorolt közelebbi, kisalföldi párhuzamok közül az egy-egy Sopron-előkapui, kőszegi illetve a két Pápa-téglagyári palack pontosabb keltezésére van reális esély. A sopronit a várakok rétegződése alapján megbízhatóan sorolhatjuk a 12. századba vagy a 13. század első felébe (HOLL 1973, 203). Stratigráfiai alapon keltezhető a kőszegi példány is, szintén a 13. századra

(BAKAY 1990, 12. ábra). A Pápa-téglagyáriak keltezésénél nézetem szerint feldolgozójuk túl óvatos (MRT 4, 205), hiszen a palackokkal együtt lelt alacsony, cömök, erősen kihajló peremű fazekak alapján az Árpád-kor négy évszázadát leszűkíthetjük a 12. századra vagy a 13. század első felére. A távolabbi párhuzamok közül pénzzel a Balkány-abapusztai és a nagytarcsai a 13. század első harmadára vagy első felére tehető (PARÁDI 1963, 207, 208, 223), a balatonfüredi pedig a 13–14. század fordulójára (MRT 2, 39). Stratigráfiai módszerrel keltezhető az Esztergom-Széchenyi-téri példány a 13. vagy 14. századra (PARÁDI 1973, 244), a budai Várhegyen lelt számos darab pedig a 13. század első illetve második felére (HOLL 1963, 339, HOLL 1966, 30. ábra 7–8, ZOLNAY 1977, 3. köt. 8–13). Végezetül meg kell említenem azt is, hogy a zirci palack oldal falán több sorban is fut egy hullámvonal-köteg (MRT 4, 26. t. 1), ami az Árpád-kor vonatkozásában még nem túl megbízhatónak számító tipológiai módszer alapján a 10–11. századra utal. (A különböző keltezési módszerekről lásd TAKÁCS 1986, 106–108).

A környékbeli fazekasmesterek termékeinek leírása után szólnom kell a feltáráson lelt három Árpád-kori orsókarikáról (11. kép 11–13) is, mivel ezeket mind átlagosan soványított, kézi korongon formált és halvány vörösesbarnára égetett edények darabjaiból farigcsálták. Egy félkész darab (11. kép 14) azt is elárulja, hogy az orsókorongnak szánt edénytöredéket előbb elnagyoltan kör alakúra faragták, ezután átfűrték, és csak a munka végén tördelték egy kisebb kör alakúra széleiket. A munkafázisok ilyen sorrendje feltétlenül logikusnak tűnik, mivel a környékbeli mesterek által edények puha, mállekony, de kavicszemcséket is tartalmazó fala miatt egy-egy töredék könnyebben szétheshetett fűrése közben, mint széleinek tördelésekor.

Összegezve a fentebb elmondottakat: a Kajárpéc-Pokolfadombon előkerült, környékbeli készítésű kerámia egységes megformázású és kiegészítéssel, ami egy kézműipari jellegű fazekasság létét tanúsítja a Kisalföld délkeleti részének falvaiban. E következtetést erősíti, hogy összhangban áll a 13. század eleji kézműipart írott források alapján elemző történészek (SZÜCS 1955, 66, KUBINYI 1977, 140–141) vélekedéseivel. A cserépbográcsokról szóló értekezésemben (TAKÁCS 1986, 95–96) csak ezen egy edénytípus formai és égetésbeli sajátosságai alapján következtettem egy kisalföldi „műhelykörzetre”, meg kell azonban állapítanom, hogy ilyen sajátságok más edényformáknál is kimutathatók.

A nem helyi készítésű főzőedény-töredékek készítési helyük szerint két csoportra oszthatók: 1. a nem környékbeli, de nem is távoli fazekasok termékei – ilyen a nem helyi készítésű kerámia nagy többsége; 2. a korabeli Magyarország távolabbi részein vagy külföldön előállított kerámia – ennek Kajárpécen alig néhány példája van. Az első csoport edényei megformálásuk és kiegészítésük minősége alapján különíthetők

el a környékbeli falvak fazekasainak készítményeitől. Ezek ugyanis már nem tűnnek a Szűcs Jenő (SZÜCS 1955, 66) által paraszt-kézműveseknek nevezett réteg termékeinek. Feltehetően városi mesterek készítették őket, a városcsíráknak tekinthető kisalföldi, forgalmas piaci központok (SZÜCS 1955, 18–21, FÜGEDI 1969, 109–118) lakói. A kajárpéci cseréptöredékek és a korabeli városi edényművesség összevetése azonban egyelőre még nem végezhető el teljes biztonsággal, a párhuzamosításba bevonható leletanyag elég nagy mértékű közöletlensége miatt. A három legfontosabb kisalföldi város: Győr, Sopron, Pozsony (Bratislava, Szlov.) közül sajnos éppen a legközelebbi – így Kajárpéc szemszögéből nézve feltehetően legfontosabb – város, Győr középkori feltárásai, egy-két kivétellel (SZÓKE 1974 75–99, SZÓKE–T. SZÖNYI–TOMKA 1976 107–113, SZÓKE–T. SZÖNYI–TOMKA 1978–79, 137–142) még közöletlenek, habár már több mint egy évszázada folynak. Hasonlóképpen, szintén még csak elég kis részben feldolgozott a kisebb központok közül a Kajárpéc szomszédságában levő Pápa 13. század eleji régészeti anyaga (MRT 4, 193–207).

Szűcsnek alapján a nem helyi, de nem is távoli vagy külföldi készítésű cseréptöredékek szintén két csoportba: egy élénkvöröses narancssárgába (7. kép 13, 15, 17–19 stb.) (gyakoribb színskála-értékek: MUNSELL 2,5 YR 6/6; 2,5 YR 6/6-6/8; 2,5 YR 6/8-5/8; 2,5 YR 6/6-5 YR 6/6; 5 YR 7/6-6/6) és egy sötétvörösbe (7. kép 5; 8. kép 8, 9; 9. kép 16) (MUNSELL 2,5 YR 5/6-4/6).

A nagy darabszámú, élénkvöröses narancssárga csoportba tartozó töredékek is mind homokkal soványítottak, kézikorongon formáltak. E kézikorong gyors forgását tanúsítja az edények szimmetriája, és a jól kihúzott élek. A vöröses narancssárga kerámia kiégetése a környékbeli készítésűeknél általában jóval jobb minőségű, az edényfal kemény, csengő hangú. Az élénkvöröses narancssárga csoportba tartozó töredékek közt a fazék a leggyakoribb edényforma. E fazekak pereme, a helyi készítésű darabokhoz hasonlóan, nagyobbrészt erősen kihajló, ferdén levágott (7. kép 27) vagy lekerekített (7. kép 13), de az ún. galléros (7. kép 18, 19) vagy az ún. szögfejperemnek (7. kép 15, 17) is akad példája. Van továbbá e csoportban több vízszintes, széles síkban záródó cserépbogrács-perem (10. kép 4–10, 19). Ezek élei a környékbeli készítésű darabokénál általában jobban kihúzottak. Az élénkvöröses narancssárga csoportba tartozik még két erősen összeszűkülő, tehát a fentebb leírt első típusba sorolható palackváll (11. kép 6, 8), továbbá két igen kisméretű, bögrének tekinthető edényke kihajló, lekerekített pereme (8. kép 2), vagy kis átmérőjű, fenékbélyeges alja (8. kép 3). Ez utóbbi azonban olyannyira töredékes, hogy a fenékbélyeg ábrája már sajnos nem vehető ki rajta. E csoportba tartozik még két ovális átmetszetű kancsófül (11. kép 7, 9), valamint ritkaságként egy bikonikus edényke, feltehetően palack (11. kép 5) darabja is.

A felsorolt edénytípusok nagy többségének alakja a

feltárt darabok töredékessége miatt nem rekonstruálható pontosan. Csak a kis bögrének rajzolható meg majdnem a teljes profilja: ennek alakja megegyezik a Kisalföldön általánosan elterjedt, zömök, szélesszájú fazekakéval. A részletformák egyezése miatt joggal feltételezhető az is, hogy a városi készítésű fazekak, cserépbográcsok és a palackok is a kisalföldi „műhelykörzet” alakváltozatait követik. E formakincssel való szoros összefüggést jelzi a bekarcolt díszítmények ritkasága is. Alig néhány fazéktöredéken tűnik csak fel a nagy közökkel bekarcolt egyenes vonal (8. kép 6). A palackvállak közül az egyiket lapos ívű hullámvonallal (11. kép 8), a másikat viszont függőleges irányú beszítmésekkel (11. kép 6) tagolták. Az élénkvöröses narancssárga kerámia csoportjából csak a kancsó, illetve a bikonikus edény alakjának kikövetkeztetése jár nagyobb bizonytalanságokkal. A kancsófülek például az egykori egész edény alakjából csak annyit árulnak el, hogy a fül alsó széle a vállrészhez csatlakozott. E töredékek talán leginkább egy soproni (HOLL 1973, 20. kép 7, 21. kép 6, 7), kőszegi (BAKAY 1990, 1. ábra), pozsonyi (POLLÁ 1979, 64. ábra 7), esztergomi (PARÁDI 1973, 11. kép 3) vagy dömösi (GEREVICH 1983, 48. ábra 7), 13. századi kancsóhoz hasonlíthatók. Feltehetően egy palack része lehetett a jól iszapolt, átszítált homokkal soványított, gyors és egyenletes forgású kézikorongon formált, bikonikus alakú oldaltöredék (11. kép 5). Legnagyobb kihasadásának élesen megtörő vonalát egy beszúrkált pontsorról díszítették, e mintából pedig a perem irányában, sugáran több, apró rovátkolásból összeállított vonal indul ki. Ezen edény égetése is eltér az átlagostól. Az átégés a törésfelületen ugyanis nem három, hanem csak két rétegű, oly módon, hogy az edényfal belső felülete sötétszürke, és csak a külső felület élénkvöröses árnyalatú narancssárga 0,5 mm vastagságban. Ezen edényhez pontos párhuzamot nem találtam. A soproni várárok feltárásai során azonban előkerültek olyan edénytöredékek, amelyek átégése szintén csak két rétegű volt (HOLL 1973, 191).

A nem helyi, de talán mégis kisalföldi vagy észak-dunántúli készítésű kajárpéci kerámia második csoportjába három sötétvörösre égetett fazék- és egy bográcsperem tartozik. A fazekak közül az egyik átlagos méretű (7. kép 5) volt, a másik ennél valamivel nagyobb (7. kép 8), míg a számos, nagyobbrészt össze nem illő töredékekkel rendelkező harmadik egy igen nagyméretű edény (8. kép 9) lehetett. Ezek az átlagfazekakhoz hasonlóan iszapoltak, soványítóanyaguk viszont örölt kőpor. Kézi korongon formálták őket, az edényfal azonban, a nagyobb edényttest ellenére is, az átlagosnál alig vastagabb. E fazekak alakja – amennyire rekonstrukciójukból meg lehet állapítani – szintén eltér a környékbeli készítésűektől. Az edényttest nyurga, magas, a legnagyobb kihasadás pedig az edényttest felső harmadára esik. Peremük vagy az átlaghoz hasonlóan erősen kihajló, ferdén levágott (7. kép 5), vagy pedig az ívesen kihajló rész kiszélesedik és egy széles, majdnem függőleges, egyenes lapban zá-

ródik (8. kép 8, 9). A három edény közül csak az egyiknek a töredékein lehetett díszítést megfigyelni: egy sarkantyúszerű pecsétlővel benyomkodott négyzet-sort, közkedvelt, de rossz magyarságú nevén: rádlimintát (8. kép 9). A kajárpéci cserépanyagban e díszítésmód hiányzik a helyi készítésű kerámiában, a Kisalföldön azonban több leletegyüttesben is előfordul: pl. a soproni városfal árkanak júl keltezett 3/a rétegében (HOLL 1973, 24. ábra 4 10). A sötétvörös színű fazekak formái párhuzamai a szintén kisalföldi, de a Dunától északra fekvő Ógyalla-Bagotta-Páldombon (HABOVŠTIK 1961, 16. ábra 5), valamint Muzsla-Csenkén (Mužla-Čenkov, Szlov.) (KUZMA-ŠAL-KOVSKI 1985, 33. ábra 5, 8) kerültek elő. A bagottai nagyméretű fazék eléggé elnagyolt leírásából is kitűnik, hogy annak anyaga szintén közúzalekkel soványított.

A cserépbográcsperem a kisalföldi átlagnál valamivel vastagabb, felső lezárása szögletes, az edényful erősen kiugrik a perem belső síkjából (9. kép 16). E sötétvörös, tehát oxidációs égetésű töredék egy további érdekessége, hogy a perem felső, vízszintes széle a redukációs égetés következtében megszükkült. Pontos párhuzamot e bográcshoz nem ismerek, anyaguk és égetésük alapján talán a budai Várhegyen, a Hadtörténelmi Múzeum udvarán feltárt darabok (BENCZE 1988, 178–179, II. t.; BIEGEL, szerk. 1991, 469, Kat. Nr. 270–271) hasonlítanak hozzá leginkább.

A fentebb leírt edényeknél távolabbi készítési helyet kell feltételeznünk négy további, kevés darabból álló edénycsoport esetében. Kettő ezek közül: a halvány sötétsárga illetve a fehér színű kerámia minden valószínűség szerint a korabeli Magyarország távolabbi, egyelőre még meg nem határozható fazekasközpontjaiban készült. A szürkés árnyalatú világosvörös töredékek esetében csak munkahipotézisként vehető fel a külföldi származás gondolata, egy világosszürke színű kancsóful viszont majdnem teljesen bizonyosan osztrák import.

A kisalföldi készítésű cserépedényeknél minőségileg jóval kidolgozottabb csoport a halvány sötétsárga színű kerámia (12. kép 1–3, 7) (gyakoribb színskáláértékek: MUNSELL 7,5 YR 7/4; 7,5 YR 7/4-6/4). Soványításukhoz átszítált homokot használtak, és joggal feltételezhető, hogy gyorsan és egyenletesen forgó, talán azonban még mindig csak kézzel meghajtott korongon formálták őket. Az ide sorolható edények belső felületén ugyanis apró, vízszintes, párhuzamos bordák futnak körbe. E nyomok pedig megbízhatóan utalnak arra, hogy a korong gyors és egyenletes forgásának köszönhetően ezen edényeket talán már nem is agyaghurkákból tapasztották össze, hanem egy agyagtömbből húzhatták fel. A jól kiégetett, halvány sötétsárga színű töredékek csoportját átlagos méretű (12. kép 1–3) vagy ennél nagyobb fazekak (12. kép 7) peremtöredékei alkotják. Peremük élei, a formázás jó minőségének következtében, élesre kihúzóttak. Több edénylezárás: pl. az ún. galléros perem (12. kép 7) vagy az ún. szögfejperem (12. kép 1) már a későbbi ép-

korban általánosan elterjedő formák felé mutat. A Kajárpécen lelt négy halvány sötétsárga töredék közül három (12. kép 2, 3, 7) volt bekarcolt minta – kivétel nélkül mindig egyenes vonal. A halvány sötétsárga edényeket készítő mesterek tehát nem idegenkedtek annyira a bekarcolt díszítéstől, mint kisalföldi társaik. A kajárpéci halvány sötétsárga edénytöredékek leginkább az Esztergomban (PARÁDI 1973, 244) lelt, hasonló színű kerámiához kapcsolhatók, de van párhuzamuk a még közöletlen Győr-homokgyödrői 13. századi edények között is (lelt. sz.: GYXJM 53. 246. 70.).

Technológiai szempontból nagy mértékben hasonlít a halvány sötétsárga edényekhez több kisméretű, fehér töredék (MUNSELL 7,5 YR 8/4-10 YR 8/4; 2,5 Y 8/2-7/2) (12. kép 5, 6). A szintén jól iszapolt, átszítált homokkal soványított, gyors és egyenletes forgású kézikorongon formált, vékonyfalú darabok mindegyikének külső felülete megszükkült a használat során lerakódott koromtól, ami megbízhatóan utal használatuk egykori módjára. A töredékek sajnos túlságosan kicsiny méretűek az egykori edénytést rekonstrukciójához. Ívelésük azonban arra utal, hogy az ide sorolható edények többsége kis méretű lehetett. A magyar középkori edénykutatásban Holl Imre elemezte elsőként a 13. századi fehér kerámiát (HOLL 1956, 177–193, HOLL 1963, 336–340). Az ide vonatkozó megállapításainak megjelenése óta eltelt három illetve három és fél évtized alatt több kutató is hozzászólt a kérdéskörhöz, megállapításai mégsem vesztekett időszűrűsükből. Elemzéseinek azon részeit, ahol határozott állításokat fogalmazott meg – ilyen pl. a fehér kerámia formakincse, időrendje, elterjedési területe – az újabb kutatások csak megerősíteni tudták. Azon pontokon viszont, ahol maga Holl I. is bizonytalan volt – ilyen pedig elsősorban a fehér edények készítési helyének vagy helyeinek a kérdése – megnyugtató választ azóta sem sikerült találni. Kis méreteik miatt a Kajárpéc-pokolfadombi fehér színű edénytöredékek alapján nem célszerű messzemenő következtetéseket levonni. Két tényezőt mégis kiemelnek: más kutatások (PARÁDI 1963, 223) is megerősítették Holl Imre azon felfogását, amely szerint a fehér kerámia a 13. század elején jelenik meg. Így nézetem szerint a kajárpéci településrészlet fentebb vázolt időrendjét ezen edénytípus nem borítja fel. Másrészt pedig, kis számuk ellenére e töredékek színe nem egységes. Egy részük világossárgás (MUNSELL 2,6 Y 8/2-7/2), de vannak e csoportban rózsaszínes árnyalatú fehér (MUNSELL 7,5 YR 8/4-10 YR 8/4) darabok is.

Jól iszapolt, aprózemű homokkal soványított agyagból, gyorsan, egyenletesen forgó kézikorongon formálták meg a néhány szürkés árnyalatú, halvány világosvörös (MUNSELL 2,5 YR 5/2-5/4; 2,5 YR 5/4-5/6) edénytöredéket is (12. kép 8, 9, 11–13). Oldalfaluk ívelése, díszítésmintáik alapján ezek feltehetően három nagyméretű fazék részei lehetnek. Az elsőből a kihajló, rövid nyakrészén hullámvonallal díszített, ferdén levágott perem (12. kép 13) míg a másik kettőből

csak két-két igen apró oldaltörredék maradt meg. Az egyik (12. kép 8, 9) sarkantyúmintás, azaz ún. rádli díszítés van. Ennek érdekessége, hogy a minta nemcsak vízszintes, hanem függőleges sorokban is fut. A másik két törredék jellegzetessége az edényt testen körbefutó, igen sekély, szinte besímitott egyenes vonal (12. kép 11, 12), valamint az ennél mélyebbre karcolt, lapos ívű hullámvonal, amely egyes helyeken két egymást szabályosan metsző, ellentétes fázisú hullámvonalba vált át. A párhuzamosítható leletek csekély száma miatt ezen edénytípus eredete ma még nem oldható meg teljes biztonsággal, Ritkasága ellenére azonban már majdnem egy évszázada közölt szürkés árnyalatú halványvörös fazekat Börzsönyi Arnold, a győri bencés gimnázium egykori tanára és régiségtári őre (BÖRZSÖNYI 1897, 1. ábra, felső polc bal sarka). E Győr-homokgödöröki ép fazekat újraközlöm (12. kép 10), nemcsak azért, mert a kajárpéci törredékeken külön-külön megfigyelt, bekarcolt minták együtt figyelhetők meg rajta, hanem azért is, mert alján – a kézikorongon folyt formázás biztos jeleként – deszkalenyomat is van. Oldalfalait pedig két széles, laposan kiemelkedő bordával is ellátták.

A korabeli az osztrák kerámiaművesség formakincsében gyakori ezen, csak részben díszítő, részben azonban edényfal erősítését is szolgáló elem. Joggal merülhet fel e kerámia csoport külföldi származásának a gondolata is, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a Győr-homokgödöröki fazék igen közeli formai párhuzama az alsó-ausztriai Allensteigban került elő, benne 1170 körüli pénzekkel. (STEINIGER 1985, 19–21, Kat. Nr. 3) A határozott véleményalkotást azonban megnehezíti, hogy ez utóbbi fazék redukált égetésű, soványítóanyaga pedig grafitot is tartalmaz.

A Kajárpéc-pokolfadombi leletmentésen egy olyan kancsófül is előkerült, amelynél joggal vethető fel az osztrák import lehetősége. Ez egy homokkal soványított, ovális átmetszetű, felső síkján bekarcolt egyenes vonallal díszített, redukált égetésű, középszürke (MUNSELL 2,5 YR 5/2–5 YR 5/2) igen apró törredék (12. kép 4). Kicsiny méretei miatt elemzése sok bizonytalansággal jár, de talán így is besorolható az alsó-ausztriai („bécsi”) edényművesség termékei közé (HOLL 1955, 172, 174, 46. kép, STEINIGER 1985, Kat. Nr. 8). Még pedig annak ellenére is, hogy soványítóanyaga nem tartalmazott grafitot. (Hasonlót említ Budáról HOLL 1955, 172, Győr belvárosából pedig SZÓKE 1974, 80). A fül felületének csekély mértékű elsimítottasága alapján felmerülhet egy olyan gondolat is, hogy e darab az alsó-ausztriai edényművesség egy esetleges pozsonyi másolatának részlete (ilyen edényeket elemzett PÓLLA 1979, 172–196).

Összegezve: a kajárpéci ásatáson lelt, nem környékbeli készítésű kerámiáról elmondható, hogy kicsiny darabszámuk ellenére az ilyen edények megjelenése, különösen a néhány esetleges osztrák import, önmagában is elég nagy meglepetésnek számít. Eddig ugyanis csak a 13. század eleji nagyvárosok: Óbuda, Pest vagy Esztergom közvetlen környékén levő, félig-

meddig már külvárosszámba menő falvakban (HOLL 1955, 174, MRT 5, 47, 49. t., I. MELIS 1983, 37. t. 15; 53. t. 33.) sikerült hasonló darabokat lelteni. A különböző edényfélések kajárpéci feltűnése leginkább a Kisalföld már ekkor is sűrű városhálózataival illetve a nyugati határ közelségével magyarázható. A nem helyi készítésű kerámiafajták közül csak a legnagyobb darabszámú, vöröses narancssárga csoportban volt meg a pokolfadombi 13. század eleji háztartások összes edénytípusa. A többi árufajtában a nagyméretű fazekak domináltak, amit a későbbi igények ellenére sem gyártottak a Kisalföld délkeleti részének falvaiban élő fazekasmesterek. A nem helyi készítésű kerámia edénytípusok szerinti megoszlásának egy további jellegzetessége az ételfelhasználásra használatos, ún. asztali edények meglehetősen csekély száma.

Fémleletek

Más Árpád-kori faluásatásokhoz hasonlóan Kajárpéc-Pokolfadombon is csak minimális számban kerültek elő fémleletek. A hiány azonban ezen esetben is sokkal inkább a fémeszközök egykori magas árára, nem pedig az egyes háztartásokban játszott elenyésző szerepükre utal (MÉRI 1964a, 44–45, KOVALOVSKÍ 1980, 42). Feltűnő véletlen(?), hogy az objektum betöltéséből származó fémleletek, mind a 89/2. gödörből kerültek elő. Ezen objektum DNY-i sarkában, közvetlenül a köves réteg felett sikerült kibontani két vasszeg törredékét (megmaradt részük hossza 3, 1 illetve 3,2 cm, fejük ellapított téglalap alakú), valamint egy nagyjából téglalap alakú, kisméretű (2,1x1,7 cm), készítésekor valószínűleg szegeccsel is ellátott vaslemez. Ez utóbbi talán valamilyen eszköz borításának részlete lehetett. Egy 5,4 cm hosszúságú, egyik vége felé keskenyedő, nagyjából ovális átmetszetű bronzrudacska talán félkész termékként, egy bronzhuzal részleteként értelmezhető. A leletmentést megelőző gépi talajegyenetési munkálatok során került elő, így objektumhoz nem köthető egy törött tuskéjú vas sarkantyú (14. kép). A tuske hiánya megnehezíti pontos időrendi besorolását. Meghajlított szára azonban jól párhuzamosítható más kései Árpád-kori leletekkel (RUTTKAY 1975–1976, 2. rész, 349. B típus).

Köeszközök

A 88/3. gödörben egy nagyjából ovális alakú, szélein elvékonyodó átfúrt köeszköz törredéke is előkerült (13. kép). Kopásnyomai alapján úgy tűnik, fenékként használták. A 86/1. házban illetve a leletmentést megelőző gépi földmunka során is kerültek elő malomkő-törredékek. A házból származó hat darab, anyaga és vastagsága alapján két kő része lehetett, de csak négy törredéknek olyanok a törései, hogy lehetőséget nyújtanak az egykori egész kő rekonstrukciójához. Mérete alapján mindkét rekonstruált kő bizonyosan kézimalom (SELMECZI-KOVÁCS 1981, 204–232, JUHÁSZ 1991, 160–161) része volt, az egyik malomkő nagyobb átmérőjű és laposabb lehetett ($r = 23,3$ cm, legnagyobb vastagsága: 5,3 cm), míg a másik példány

aşzimmetrikus, kisebb, és vastagabb ($r = 17\text{--}21,5$ cm, vastagsága: 7,2 cm). A nagyobb átmérőjűt vörös színű, elég porlékony, mészkőszerű kőből faragták, a vastagabb ezzel szemben egy igen kemény, sötétszürke kőzetfajtából készült. A kajárpéci malomkőtörödékekben sajnos nem maradt olyan nyom, pl. csapolás részlete, amely alapján típusukat megbízhatóan meg lehetne határozni (SELMECZI KOVÁCS 1987 159–214). A korabeli Magyarország más vidékeihez hasonlóan a Kisalföldön sem számít ritkaságnak a malomkő. Egész malomkövek kerültek elő pl. Bagottán (HABOVŠTIK 1961, 25. ábra) valamint a még közvetlenül Ménfőcsanak-Szeles-dűlői leletmentéseken is.

13. kép 1. fenőő(?) , 89/2. gödör M = 1:1 (Kádas T. felvétele)
Abb. 13 1. Schleifstein (?), Grube 89/2 M = 1:1 (Aufnahme von T. Kádas)

Kő- és téglatörmelék

A Kajárpéc-pokolfadombi leletmentések során feltárt nyolc Árpád-kori objektum közül négy – a 86/1. ház, a 87/9, a 89/2, és a 89/10. gödör – tartalmazott kő- illetve téglatörmeléket, egy további objektum, a 88/3 gödör feletti kevert földben pedig padlótégla-darabok voltak. A felsorolt objektumok betöltésébe törmeléként bekerült kövek nagyobb része patakkavicsból származó pattinték, a maradék pedig mészkő lemezes törésű darabja. Több mint 500 tégladarabka is előkerült a fentebb felsorolt négy objektumból. Összetartozásukat jelzi, hogy ezek mind apróra őrölt kőzúzákkal soványítottak, formába döngölve készültek. Égetésük oxidációs, színük vöröses narancssárga (általában: MUNSELL 2,5 YR 5/6–5 YR 6/8) elég nagy hányadukon vannak redukált égetésű világos vagy közepes szürke foltok. Állapotuk sajnos annyira töredékes, hogy csak egyetlen egy méretük állapítható meg. Vas-

tagságuk: 6,08 cm (86/1 ház egyetlen mérhető téglatöredékén). Mivel e téglák soványítóanyagából hiányzik a pelyva e sorok frójában felmerült a római kori származás lehetősége is. Ezt azonban T. Szőnyi Eszter, a környék római kori építészetének kiváló ismerője határozottan tagadta⁵. Érvelése szerint e tégladarabkák égetése, illetve ahol kivehető, még az alakja is jelentős mértékben eltér a Kisalföld déli részében a felt, bizonyosan római kori példányokétól. A 88/3. gödör feletti, kevert földrétegben kibontott padlótégla-töredéket stratigráfiailag, azaz teljes bizonyossággal nem köthetjük a 13. század eleji objektumokhoz, de nem is tűnik tanácsosnak ezeket a falazótégláktól elválasztani, hiszen anyaguk és égetésmódjuk is azonos. Sajnos a padlótégla-töredékeknek is csak egy kiterjedése, szintén a vastagsága mérhető pontosan, ez pedig 1,6–1,8 cm. Valamint bizonyos az, hogy hosszúságuk és szélességük nagyobb, mint 12,5x9,5 cm. A padlótéglák, derékszögű éleik alapján a lehető legegyszerűbb, négyzet vagy téglalap alakú típusba tartoztak: formai párhuzamaik pl. az esztergomi (MRT 5, 52, 53. t.; K. CSILLÉRY, 1982, 203. kép) példányok. Ez utóbbiakkal ellentétben azonban egyetlen egy kajárpécin sem lehetett reliefes díszítésre utaló nyomokat megfigyelni.

Az objektumokban felt kő- illetve téglatörmelék illetve a két nagyméretű szeméttgödör értelmezése sajnos kissé elnagyolt, és pontosításhoz sem fűzhetünk igazából sok reményt. A tégl- és kőtörmelék ugyanis nagy valószínűséggel értelmezhető egy közeli, szilárd anyagú épület nyomaként. A padlótégla-darabkák inkább egy egyházi épületet sejtetnek. A törmelék összetétele viszont talán egy olyan vastag falra utalhat, amely a korabeli falusi templomépítészetben szinte párhuzam nélkül állna, és 13. század eleji védműépítéssel lenne inkább rokonítható. A tégl- és kőtörmelék együttes előfordulása alapján ugyanis leginkább egy ún. öntött falra lehet következtetni, amelynél a külső és belső falsíkot alkotó téglasor közébbő habarcsba ágyazott kövek kerülhettek (e módszerrel épült pl. a kőszegi várfal: BAKAY 1990, 54–66).

A helybeliek emlékezete is őriz adatokat a Pokolfadomb korábbi bolygatásai során szétdúlt kőfalakról (GYXJM RA 39–79). E maradványok azonban sajnos

14. kép 1. vas sarkantyú töredéke, a leletmentést megelőző gépi talajgyengetésből M = 1:1 (Kádas T. felvétele)
Abb. 14 1. Fragment eines Eisensporn aus den Planierungsarbeiten vor der Fundrettung M = 1:1 (Aufnahme von T. Kádas)

a lankás, nyugati lejtő magasabb részein feküdtek, és így az 1984-es, gépi talajjegyzetelés során, úgy tűnik, teljesen megsemmisültek. A helybeliek elmondása szerint a földgyalúk falakat romboltak itt szét. A szemtanúk közül egyesek látni véltek emberi(?) csontokat is, mások viszont ilyenre nem emlékeznek. Mire azonban a Pokolfadombon a leletmentés 1986-ban megindult, ezen épületalapok felett már állott a gép-állomás északnyugati része. A gépi földmunka idején a Pokolfadombon összegyűjtött leletek alapján sem dönthető el egyértelműen a szétdőlt épület egykori rendeltetése – hiányoznak ugyanis a sírokat kétségen felül igazoló embercsontok vagy ékszerek maradványai. Nem valószínű továbbá az sem, hogy a fentebb már elemzett sarkantyú (14. kép) e viszonyrendszerben értékelendő. A párhuzamosításra alkalmas leletek csekély száma ellenére ugyanis elég valószínű, hogy a sarkantyú viselete elterjedt lehetett a közrendűek körében is az Árpád-kor utolsó évszázadában⁶. Így pl. a Kisalföld északi részén, Ógyalla-Bagotta-Páldombon is került elő két sarkantyú falusi környezetben (HABOVSTIAK 1961, 17. ábra 12 és 21). E lelet-típus alapján tehát nem kell feltétlenül valamilyen úri lakóhely közelségére gondolni. Nagyobb súllyal eshet latba ezzel szemben egy régészeti topográfiai érv: az, hogy a mai Kajárpéc határában az esetleges pokolfadombi nélkül is legalább két, de jószerivel inkább három középkori templommaradvány figyelhető meg; egy a Kajár belterületén levő Sas-hegyen (GERVERS–MOLNÁR 1972, 54, FIGLER 1988c, 69), egy a határ északnyugati csücskében, a Malatón vagy másik nevén Bitó-tagon (GYXJM RA 10–85), és talán egy a falutól délkeletre levő Szűzközi-dűlőben is (VIKÁR 1991, 8). Végezetül talán nem túl erőltetett, ha emlékeztetünk egy 1286-os adatra (GYÖRFFY 1987a, 604). Ekkor Kajári Dénes és Balázs indított sikertelenül pert a bakonybéli monostor kajári házának megszerzésére.

Állatcsontok

Az Árpád-kori objektumokban lelt állatcsontok, egyetlen egy kivételtől, a 88/3. gödörben lelt ép lókoponyától eltekintve, mind konyhahulladékként értékelendők. Az állatcsontok majdani elemzését megne-

hezítheti azon, fentebb már említett körülmény, hogy az összes Árpád-kori objektum korábbi cseréptöredékeket is tartalmazott. Azaz az állatcsontok vonatkozásában is számolnunk kell a töltelékföldbe másodlagosan belekeveredett darabokkal, amelyeket azonban, időrendi fogódzó hiányában, a leletanyagból elkülöníteni nem tudjuk.

Nem értékelhető viszont egyszerű konyhahulladékként a 88/3. gödörben lelt, homlokrészen legalább három helyen átfúrt lókoponya (16. kép). Hasonló, homlokrészen tizenegy, kicsiny, négyszögletes lyukkal átütött lókoponyát közölt Tiszalök-Rázomról Méri István. Feltételezése szerint (MÉRI 1964b, 114–115) e lyukakat az állat leölése során, de talán még a halálos dőfés vagy ütés előtt ütötték egy fokosbalta fokával.

Más eredményre jutott a Kajárpéc-pokolfadombi lókoponya vizsgálata alapján Takács István, akinek elemzése tanulmányom függelékeként jelenik meg⁷. Ő ugyanis, a csontfelületek sérülései alapján következtetett arra, hogy ezen átfúrások nem függhetnek össze az állat halálával, hiszen azok a koponyán már postmortálisan keletkeztek. Mivel e nyílások szélei nem repedeztek be, nagy valószínűséggel következett a több kis lyukat ütő tárgy(ak) jól kihegyezett voltára, és igen csekély súlyára. E két tényező alapján pedig fokosbalta helyett talán inkább nyílvevesszőként képzelhető el az átfúrásokért felelős eszköz. (Ilyen, trapéz átmetszetű nyílvevesszőket közöl: RUTTKAY 1975–1976, I. 20. ábra 1, 31. ábra 1, 3, 6–8). A Kajárpéc-pokolfadombi lókoponya orr része sajnos túl töredékes annak a megállapításához, hogy a Tiszalök-rázomhoz hasonlóan (MÉRI 1964b, 111–115) ezt is kiakasztották-e.

Dolgozatom lezárásaként úgy vélem nem szabad megválaszolatlanul hagynom azon kérdést sem, miért láttam szükségesnek ilyen részletességgel elemezni egy aránylag kis leletmentés kevés objektumát. Az alaposságot csak részben magyarázhatja ezen Árpád-kori településrészlet jól keltezett volta, érdekesnek tekinthető lelettipusai. Az átfogó elemzést a fenti indokokon túl az is szükségessé tette, hogy a kajárpéci anyagot nehéz volt a helyi leletkörnyezetben értékelni, a Kisalföld déli részén régebben folytatott Árpád-kori telepeltárások nagyfokú közöletlensége miatt.

Jegyzetek

1 A Pokolfadomb dűlőnév keletkezéséről, jelentéséről a helyi szájhagyomány nem őriz semmilyen adatot. A magyar nyelvterületen is igencsak ritka a Pokol- Poklos-előtagú helynév, de mégis van hozzá néhány párhuzam (KISS 1988, 359). Györffy György magyarázata szerint e név a szurokfőző szolgálonépek egykori településének emlékét őrizheti (GYÖRFFY 1987a, 181; GYÖRFFY 1987b, 125). Egy másik feltevés alapján viszont olyan területre utalhat, ahol fekete, szurkos, ragadós a föld (KISS 1988, 359, Poklostelek címszó alatt). Nézetem szerint túl nagy

merészség lenne pusztán a dűlőnév alapján a kajárpéci szurokfőzésre gondolni, nem elsősorban azért, mert a Pokolfa név nem szerepel a középkori írott forrásokban (GYÖRFFY 1987a, 603–604; CSÁNKI 1897, 550), hanem sokkal inkább azért, mert a Sokorói dombvidéken sem a magas gyantartalmú fenyő sem a nyírfák nem őshonos (lásd Somogyi S. térképét, amelyet közli László Gy.: Árpád népe. h.é.n. [Bp. 1988], 1. ábra), pedig ezek a hagyományos, száraz lepárlásos módszerű szurokkészítés legfontosabb alapanyagai (K. KOVÁCS 1977, 571). To-

- vább az alább részletezendő leletmentésen sem kerültek elő olyan objektumok, amelyek a már ismert, felvidéki kósi (Koš, Szlov.) lepárlógödörökkel (REMIASÓVA–RUTTKAY 1967, 456–460) lennének párhuzamba állíthatók.
- 2 Hálás köszönettel tartozom Kovács József nyugalmazott helybeli tanítónak és tanítványának, Vikár Tibornak a helyi topográfia és a régebben előkerült régészeti leletek ügyében adott felvilágosításai miatt. Vikár Tiborról még feltétlenül meg kell jegyeznem azt is, hogy a borászati szakvizsga mellett főiskolai tanári oklevelet is szerzett, mindeközben pedig Kajárpéc környékének régészeti terepbejárásait is elvégezte. A Szombathelyi Tanárképző Főiskola e terepmunkát sajnos nem volt hajlandó szakdolgozati témának elfogadni, így kéziratos jelentése a GyXJM RA-ba került.
 - 3 A feltárás a „Kajárpéci történeti kutatások” c. honismerteti tábor keretei közt folyt, amelyet a Művelődési Minisztérium, illetve a Soros-alapítvány anyagilag is támogatott. A

tábor résztvevői – egyetemi vagy főiskolai hallgatók – anyagi ellenszolgáltatás nélkül vállalták a keményre gyalult földben való ásást vagy csákányozást. Nagy segítséget nyújtott ezen felül ingyenmunkájával a falu számos lakosa, különösen 1986-ban, amikor a leginkább veszélyeztetett részeken kellett a feltárást gyorsan befejezni. Segítségükért ezúton is fogadják az ásátás összes régészének hálás köszönetét. E sorok írója 1988-ban és 1989-ben vett részt a munkálatokban.

- 4 A törmelék mérését a Pokolfa-dombra 1988-ban telepített, termelődővetkezeti méregraktárban végeztük.
- 5 Véleményéért fogadja hálás köszönetemet.
- 6 Hálás köszönettel tartozom tanulmányom egyik lektorának, dr. Fodor Istvánnak, hogy e szempontra figyelmemet felhívta.
- 7 Tragikus hirtelenséggel eltávozott kollegámnak és jóbarátomnak ezúton, utólag is ki szeretném fejezni köszönetemet életpályájának egyik utolsó vizsgálatáért.

IRODALOM

- BAKAY 1990
 BALASSA M. 1985
 BÁLINT 1985
 BENCZE 1988
 BENKŐ 1980
 BIEGEL, szerk. 1991
 BÓNA 1973
 BÓNA 1988
 BÖRZSÖNYI 1987
 CNH I.
 ČAPLOVIČ 1965
 CHEBEN 1987
 CSÁNKI 1897
 K. CSILLÉRY 1982
 FIGLER 1985
 FIGLER 1986
 FIGLER 1988a
 FIGLER 1988b
 FIGLER 1988c
 FIGLER 1991
 K. BAKAI, *Árpád-kori vár, lakótorony és védművek maradványai Kőszegen*. Savaria 19 (1990)/2 45–90.
 M. I. BALASSA, *A parasztház évszázadai. A magyar lakóház középkori fejlődésének vázlatja*. Békéscsaba 1985.
 CS. BÁLINT, *Az Árpád-kori falvak régészeti kutatása* (Helyzetkép). In: Fejezetek a régebbi magyar történelemből II. Szerk. Makk Ferenc. Budapest 1985, 23–42.
 Z. BENCZE, *Jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán 1987 végéig folyt ásátásokról*. HK ú.f. 35 (1988) 178–195.
 E. BENKŐ, *A középkori falu régészeti kutatása*. In: Művelődéstörténeti tanulmányok. Szerk.: Csetri E.–Jakó Zs.–Sipos G.–Tonk S. Bukarest 1980, 5–19.
Budapest im Mittelalter. Kiállítási katalógus. Szerk.: G. Biegel, Schriften des braunschweigischen Landesmuseums 62. Braunschweig 1991.
 I. BÓNA, *VII. századi avar települések, Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban*. Fontes ArchHung. Bp. 1973.
 I. BÓNA, *Vázlat a lakóházak történetéről a Kárpát-medencében*. Ethnographia 99 (1988) 401–411.
 A. BÖRZSÖNYI, *Kalauz a győri Szt. Benedek-Rendi Főgymnázium régiségtárában*. Győr 1897.
 L. RÉTHY, *Corpus Nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár*. I. köt. Árpád-házi királyok kora. Bp. 1899.
 P. ČAPLOVIČ, *Včasnostredoveké pohrebisko a sidlisko v Hurbanove*. Slov. Arch 13 (1965) 237–246.
 I. CHEBEN, *Výsledky záchranného výskumu v Patinciach*. ŠtZ 23 (1987) 307–326.
 D. CSÁNKI, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. III. kötet Bp. 1897. Reprint: [Bp.] 1985.
 K. K. CSILLÉRY, *A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei*. Bp. 1982.
 A. FIGLER, *Kajárpéc-Pokolfadomb*. RégFüz. Ser I. 38 (1985) 15.
 A. FIGLER, *Kajárpéc-Pokolfadomb*. RégFüz. Ser I. 39 (1986) 15–16.
 A. FIGLER, *Kajárpéc-Pokolfadomb*. RégFüz. Ser I. 40 (1988) 15.
 A. FIGLER, *Kajárpéc-Pokolfadomb*. RégFüz. Ser I. 41 (1988) 14–15.
 A. FIGLER, *Kajárpéc-Sashegy*. RégFüz. Ser I. 41 (1988) 69.
 A. FIGLER, *Kajárpéc-Pokolfadomb*. RégFüz. Ser I. 42 (1991) 16.

- FILEP 1979 A. FILEP, *Ház középoszlopa*. Magyar néprajzi lexikon. 2. kötet F–Ka. Bp. 1979, 507.
- FODOR 1986 I. FODOR, *Középkori építőáldozat Jászágón*. ComArchHung 1986, 139–145. old.
- FODOR 1989 I. FODOR, *Megjegyzések a középkori magyar lakóház fejlődéstörténetéhez*. In: Népi építészeti a Kárpát-medence északkeleti térségében. Szerk.: Balassa M. I.–Cseri M.–Viga Gy. Miskolc–Szentendre 1989, 21–44.
- GERVERS-MOLNÁR 1972 V. GERVERS-MOLNÁR, *A középkori Magyarország rotundái*. MűF 4 (1972) 54.
- GEREVICH 1983 L. GEREVICH, *The Royal Court (curia) Provost's Residence and the Village at Dömös*. Acta ArchHung 35 (1993) 385–409.
- GILYÉN 1987 N. GILYÉN, *Födém*. In: Barabás J.–Gillyén N.: Magyar népi építészeti. Bp. 1987, 82–85.
- GUNDA 1947 B. GUNDA, *Der kultische Pfahl des Hauses bei den Ungarn*. Folk-Liv 11 (1947) 71–75.
- GYÖRFFY 1987a GY. GYÖRFFY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. II. kötet. Bp. 1987.
- GYÖRFFY 1987b GY. GYÖRFFY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. III. kötet. Bp. 1987.
- GyXJM RA Győri Xantus János Múzeum Régészeti Adattára
- H. GYÜRKY 1967 K. H. GYÜRKY, *Középkori építőáldozat Buda egykori külvárosában*. ArchÉrt 94 (1967) 80–82.
- HABOVŠTIAK 1961 A. HABOVŠTIAK, *Prispevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI–XIII. sto-roči*. SlovArch 9 (1961) 451–481.
- HABOVŠTIAK 1974 A. HABOVŠTIAK, *Nálezy stredovekých hlinených kotlíkov na Slovensku*. ZbSNM 14 (1974) 123–152.
- HOLL 1955 I. HOLL, *Külföldi kerámia Magyarországon, XIII–XV. század*. BudRég 16 (1955) 147–190.
- HOLL 1956 I. HOLL, *Adatok a középkori magyar fazekasság munkamódszereihez*. BudRég 17 (1956) 177–193.
- HOLL 1963 I. HOLL, *Középkori cserépedények a budai várpalotából (XIII–XV. század)*. BudRég 20 (1963) 335–382.
- HOLL 1966 I. HOLL, *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*. Studia archaeologica 4. Bp. 1966.
- HOLL 1967 I. HOLL, *Sopron középkori városfalai. Jelentés az 1961–64. évi ásátásokról*. ArchÉrt 94 (1967) 155–183.
- HOLL 1973 I. HOLL, *Sopron középkori városfalai IV*. ArchÉrt 100 (1973) 10–206.
- HOLL-NOVÁKI-SZ. PÓCZY 1962 I. HOLL-GY. NOVÁKI-K. SZ. PÓCZY, *Várfalmaradványok a soproni Fabricius-ház alatt*. ArchÉrt 89 (1962) 47–67.
- HORVÁTH 1979a I. HORVÁTH, *Esztergom-Szentkirály*. DRH 1 (1979) 37–44.
- HORVÁTH 1979b I. HORVÁTH, *Esztergom-Szentkirály, középkori falu, temető*. DRK 1 1979, 85–86.
- HUSZÁR 1979 L. HUSZÁR, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. Corvina [Bp. 1979]
- JANKOVICH 1991 D. B. JANKOVICH, *Ásátások az Árpád-kori Fenék falu területén 1976–1978*. ZM 3 (1991) 185–210.
- JUHÁSZ 1991 A. JUHÁSZ, *Malmok, molnárság, sütő- vagy pékmesterség*. In: Kézművesség. Magyar néprajz III. kötet. Főszerk.: Domokos Ottó. Bp. 1991. 157–213.
- KÁRPÁTI 1978 G. KÁRPÁTI, *Középkori kutak Pécsen I*. JPMÉ 23 (1978) 165–192.
- KISS-TÓTH 1988 G. KISS-E. TÓTH, *A vasvári „római sánc” és a „katonák útja” időrendje és értelmezése. (Adatok a korai magyar gyeplérendszertopográfiájához I.)* ComArchHung 1987 101–135.
- KISS 1988 L. KISS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára, 2. kötet L–Zs*. Negyedik bővített és javított kiadás. Bp. 1988.
- K. KOVÁCS 1977 L. K. KOVÁCS, *Degenyeg*. Magyar néprajzi lexikon. 1. kötet A–E. Bp. 1977. 571.
- KOVALOVSZKI 1980 J. KOVALOVSZKI, *Településásatások Tiszaeszlár-Basahalmon (Bronzkor, III–IV, XI–XII. század)*. Fontes ArchHung. Bp. 1980.
- KOVALOVSZKI 1981 J. KOVALOVSZKI, *Doboz-Falu hely*. RégFüz. Ser 1. 34 (1981) 70–71.

- KUBINYI 1977
A. KUBINYI, *Die Anfänge des städtischen Handwerks in Ungarn*. In: La formation et le développement des métiers au moyen age (IVe–XIVe siècles). Szerk.: Gerevich L. Bp. 1977. 139–153.
- KUZMA–ŠALKOVSKI 1985
I. KUZMA–P. ŠALKOVSKI, *Piata sezona vyskumu v Mužle-Čenkove*. AVANS 1984. Nitra 1985, 140–141.
- I. MELIS 1983
K. ÍRÁSNÉ MELIS, *Adatok a Pesti-síkság Árpád-kori településtörténetéhez*. Monumenta historica Budapestinensia 4. Bp. 1983.
- MÉRI 1952
I. MÉRI, *Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és Túrkeve-mórici ásatások eredményeiről I*. ArchÉrt 79 (1952) 49–67.
- MÉRI 1962
I. MÉRI, *Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban*. ArchÉrt 89 (1962) 211–218.
- MÉRI 1963
I. MÉRI, *Árpád-kori szabadban levő kemencék*. ArchÉrt 90 (1963) 273–280.
- MÉRI 1964a
I. MÉRI, *Árpád-kori népi építészetünk feltárt emlékei Orosháza határában*. RégFüz Ser II. 12. Bp. 1964.
- MÉRI 1964b
I. MÉRI, *Kiagatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban*. ArchÉrt 91 (1964) 111–115.
- MÉRI 1969–70
I. MÉRI, *Árpád-kori falusi gabonaörlő és kenyérsütő berendezések*. MMMK 1969–70, 69–84.
- MESTERHÁZY 1991
K. MESTERHÁZY, *A többosztatú ház kialakulása*. Századok 125 (1991) 68–78.
- MITHAY 1988
S. MITHAY, *Az ugodi vár feltárásának eredményei*. Pápai Múzeumi Értesítő 1 (1988) 53–96.
- MRT 2
I. ÉRI–M. KELEMEN–P. NÉMETH–I. TORMA, *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás*. MRT 2. Bp. 1969.
- MRT 4
M. DAX–I. ÉRI–S. MITHAY–SZ. PALÁGYI–I. TORMA, *Veszprém megye régészeti topográfiája. A pápai és zirci járás*. MRT 4. Bp. 1972.
- MRT 5
I. HORVÁTH–M. H. KELEMEN–I. TORMA, *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás*. MRT 5. Bp. 1979.
- MRT 6
I. ECSÉDY–L. KOVÁCS–B. MARÁZ–I. TORMA, *Békés megye régészeti topográfiája. A szeghalmi járás*. MRT 6. Bp. 1982.
- NAGY 1987
S. NAGY, *Dombó, középkori monostor és erőd*. Újvidék 1987.
- PARÁDI 1955
N. PARÁDI, *A balatonfenyvesi agyagpalack*. FolArch 7 (1955) 141–147.
- PARÁDI 1963
N. PARÁDI, *Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (XI–XVII. század)*. ArchÉrt 90 (1963) 205–248.
- PARÁDI 1967
N. PARÁDI, *A Hács-bédepusztai Árpád-kori edényégetőkemence (így!)*. ArchÉrt 94 (1967) 20–36.
- PARÁDI 1973
N. PARÁDI, *Az Esztergom–Széchenyi téri ásatás*. ArchÉrt 100 (1973) 232–247.
- PÓCS 1977
É. PÓCS, *Építőáldozat*. Magyar Néprajzi Lexikon. I. kötet. A–E. Bp. 1977. 697–698.
- POLLA 1979
B. POLLA, *Bratislava-Zapadné Suburbium*. (Výsledky archeologickeho vyskumu). SNM. Archeologický ústav. Fontes IV. Bratislava 1979.
- PAULIK–REJHOLEC 1958
J. PAULIK–E. REJHOLEC, *Stredoveké chaty v Chotine*. SlovArch 6 (1958) 223–234.
- REMIÁŠOVA–RUTTKAY 1967
M. REMIÁŠOVA–A. RUTTKAY, *Zistovací výskum v Koši*. SlovArch 15 (1967) 455–463.
- RUTTKAY 1975–1976
A. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zum ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei I–II*. SlovArch 23 (1975) 119–216, 24 (1976) 245–395.
- SÁGY 1967
K. SÁGY, *Árpád-kori varázslás régészeti emlékei*. VMMK 6 (1967) 55–85.
- SELMECZI KOVÁCS 1981
A. SELMECZI KOVÁCS, *Kézimalmok. Történeti rétegek-technikai regresszió*. Ethnographia 92 (1981) 204–232.
- SELMECZI KOVÁCS 1987
A. SELMECZI KOVÁCS, *Kézimalmok a Kárpát-medencében*. Tipológiai vizsgálat. NKNT 14 (1987) 159–214.
- STEININGER 1985
H. STEININGER, *Die münzdatierte Keramik in Österreich, 12. bis 18. Jahrhundert*. Fundkatalog. VWGÖ Wien 1985.
- SZÓKE 1955
B. SZÓKE, *Cserépbográcsaink kérdéséhez*. ArchÉrt 82 (1955) 86–90.
- SZÓKE 1974
B. M. SZÓKE, *Leletmentés az ún. Teleki laktanya udvarán*. Arrabona 16 (1974) 75–99.

- SZÓKE-T. SZÓNYI-TOMKA 1976 B. M. SZÓKE-E. T. SZÓNYI-I. TOMKA, *Sondierungsgrabung in Győr-Káptalándomb (Jahresbericht 1974)*. MittArchInst 6 (1976) 107–113.
- SZÓKE-T. SZÓNYI-TOMKA 1978–79 B. M. SZÓKE-E. T. SZÓNYI-P. TOMKA, *Ausgrabungen auf dem Káptalándomb in Győr (Jahresbericht 1976)*. MitArchInst 8/9 (1978–79) 137–142.
- SZÚCS 1955 J. SZÚCS, *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Bp. 1955.
- TAKÁCS 1986 M. TAKÁCS, *Die árpádenzeitlichen Tonkessel im Karpatenbecken*. Varia Archaeologica Hungarica. Bp. 1986.
- TAKÁCS 1989 M. TAKÁCS, *Mediaeval Pottery*. In: The Fort at Ács-Vaspuszta (Hungary) on the Danubian limes. Szerk.: Gábler, D. BAR International Series 531(ii), Appendix. [Oxford] 1989 709–719.
- TÉGLÁS 1910 I. TÉGLÁS, *Építőáldozat emléke Tordán*. NÉrt 11 (1910) 60–61.
- TÉGLÁS 1913 I. TÉGLÁS, *Építőáldozat Tordán*. NÉrt 14 (1913) 99–101.
- TOČÍK 1978 A. TOČÍK, *Rettungsgrabung in Komjatice*. AVANS 1977, Nitra 1978. 266–272.
- TOČÍK 1992 A. TOČÍK, *Materiály k dejinám južného Slovenska v 7–14. storočí*. ŠtZv 28 (1992) 5–248.
- VAJDA 1951 L. VAJDA, *Rítus-tanulmányok*. Ethnographia 62 (1951) 50–72.
- VIKÁR 1991 T. VIKÁR, *Adatok Kajárpéc régészeti kutatásához*. h. é.n. [Kajárpéc, 1991] (kézirat) GYXJM RA 10–92.
- ZOLNAY 1977 L. ZOLNAY, *Az 1967–75. évi budavári ásatásokról s az itt talált gótikus szoborcsoporról*. BudRég 24 (1977)/3–4.

ARPADENZEITLICHER SIEDLUNGSTEIL VON KAJÁRPÉC-POKOLDOMB

Auszug

Der Artikel behandelt arpadenzeitliche (10.–13. Jh.) Funde, die aus einer zwischen 1986 und 1990 in der Flur von Kajárpéc, einem Dorf im Südosten der Kleinen Ungarischen Tiefebene, auf dem sogenannten Pokolfadomb (Höllenbaumhügel) (Abb. 1) vorgenommenen Fundrettung stammen. Durch die von A. Figler geleiteten Ausgrabungen sind an dem durch maschinelle Planierung größtenteils vernichteten Fundort überwiegend spätbronzezeitliche Siedlungsercheinungen ans Tageslicht gekommen. Darüber hinaus gelang es aber, nicht nur arpadenzeitliche, sondern auch neolithische, früheisenzeitliche und awarenzeitliche Objekte freizulegen. Die Funde, die aus vormittelalterlichen Zeiten stammen, werden Gábor Rezi Kató, András Figler, Éva Pávai, Gabriella T. Németh sowie Peter Tomka bearbeiten, die Tierknochen László Bartosiewicz.

Am Fundort ist es gelungen, ein arpadenzeitliches Haus (Haus 86/1), sieben Gruben (die Gruben 87/4, 87/9, 88/3, 89/2, 89/6, 89/7, 89/10) und ein, vermutlich aus rituellen Gründen unversehrt vergrabenes Gefäß freizulegen. (Die Grundkarte des Fundortes und die Grundrisse der Objekte s. Abb. 2–4). Haus 86/1 hat die Form eines unregelmäßigen Vierecks (3,36 × 3,32 m), in seiner östlichen Ecke stand ein Lehmofen, dessen Grundriß ein unregelmäßiger Kreis war. Das arpadenzeitliche Grubenhaus von Kajárpéc ist auf der südöstlichen Zunge der Kleinen Tiefebene das erste freigelegte Objekt dieses Typs. In Form und Größe ist es eine nahe Parallele der in anderen Gegenden des Karpatenbeckens freigelegten Häuser aus dem 11.–13. Jh., Andererseits gilt aber in der dörflichen Wohn-

hausarchitektur jener Zeit eines der Konstruktionselemente des Hauses von Kajárpéc: nämlich der Mittelpfosten, als eine ziemlich große Seltenheit. Der Verfasser des Artikels lehnt die Theorie von Béla Gunda ab, die bestrebt ist, aufgrund des im Paloczenland verbreiteten Namens „boldoganya“ (selige Mutter) des Mittelpfostens auf den archaischen Charakter dieses Konstruktionselements, weiters auf die sakrale Raumverteilung und auf die Reste der matrilinearen Großfamilie Schlüsse zu ziehen.

Die im Zuge der Fundrettung von Kajárpéc-Pokolfadomb freigelegten sieben arpadenzeitlichen Gruben lassen sich in zwei Gruppen einteilen. Die erste, größere Gruppe bilden fünf ungefähr ovale Vorratsgruben (die Gruben 87/4, 88/3, 89/6, 89/7, 89/10, Abb. 3/2, 3 und Abb. 4/1–3). Die Auffüllung dieser fünf Gruben bestand aus bräunlich-grauer, gemischter Erde, in der in keinem einzigen Fall eine innere Schichtung beobachtet werden konnte. Ihr Fundmaterial wie üblich: Gefäßscherben, Strohlehm, Holzkohle. Nur etwa 25–80 Prozent der in den einzelnen Gruben vorhanden gewesenen Keramik waren in der Arpadenzeit hergestellt worden. Den verbleibenden – in manchen Fällen sehr beträchtlich scheinenden – Teil bilden die spätbronzezeitlichen Gefäßscherben, die – ähnlich wie bei Haus 86/1 – sekundär in die Auffüllung dieser Objekte gelangt sind. Bezüglich der Tatsache, daß sich im Fundmaterial auch frühere Keramik nachweisen läßt, kann ich schwerlich eine genaue Antwort geben. Vielleicht läßt sich diese Vermischung damit erklären, daß man die Objekte nach eingestellter Verwendung nicht eine längere Zeit lang offen ließ, sondern sie mit Erde

aus ihrer Umgebung zstopften, die mit Haushaltabfällen vermischt war. In dieser Erde konnte sich aber außer den einstmaligen, zerbrochenen Tongefäßen, Tierknochen, Holzkohlenstückchen usw. auch frühere Keramik befinden, die beim Ausgraben der Objekte in die gemischte Erde gelangt sein kann.

Die andere Gruppe bilden zwei Objekte von sehr großen Abmessungen, die rechteckförmige Grube 87/9 und die unregelmäßig ovale Grube 89/2 (Abb. 3, 4; Abb. 6, 4). Die Auffüllung der beiden Objekte enthielt über die üblichen Funde hinausgehend Bauschutt in großer Menge: Stein- bzw. Ziegelbruchstücke und ein wenig Mörtel – in Grube 89/2 insgesamt 306,7 kg. Diese Objekte wurden vermutlich in Verbindung mit größeren Bauarbeiten in der Nähe zum Zwecke der Sandgewinnung gegraben. Nach Beendigung der Bauarbeiten wurden sie dann zur Aufnahme des Schutts verwendet. Bei ihrer Freilegung wurde auch die Möglichkeit erwogen, sie als Grubenhäuser zu interpretieren. Dem aber widerspricht ihr trogartiger Boden, bzw. drei grundwichtige Konstruktionselemente, die fehlen: Begehungsebene, Pfostenlöcher und Feuerstelle. (Die in der Nähe der SW-Ecke von Grube 89/2 befindliche, zusammenhängende, schiefe Schuttschicht kann nicht als Ofen gedeutet werden!).

Beim 14. Meter des Forschungsgrabens 1987/10 kam in einer Tiefe von 70 cm unter der heutigen Oberfläche ein mit der Mundöffnung nach unten stehender, vermutlich aus ritualen Gründen vergrabener, arpadenzeitlicher Topf (Abb. 8, 10) ans Tageslicht. In der Umgebung des Topfes wies keinerlei Spur auf ein Siedlungsobjekt hin. Der Autor des Artikels ist bemüht mit Hilfe einer Reihe von Gegenbeispielen (des von ihm hier mitgeteilten Tonkessels von Kajárpéc-Kispéc (Abb. 6), bzw. der Töpfe von Keszthely-Dobogó, Keszthely-Fenekpuszta, Esztergom-Szentkirály, Gyarmat-Belterület-Magyar-utca, Győrszemeretgladomb, VIKUV-Telep, Árpás-Dombiföld, Bönyrértalap-Zsófia(Zója)-Major) jene Auffassung in Frage zu stellen, wonach Vergrabung aus rituellen Gründen in der Arpadenzeit immer ein Bauopfer bedeutete. Im Sinne seiner Argumentierung konnte diese rituelle Handlung mindestens drei verschiedenen Zwecken gedient haben, da ja auch der Ort des Verstecks (innerhalb oder außerhalb des Gebäudes, aber auch innerhalb oder außerhalb der Siedlung) drei verschiedene Arten topographischer Umgebung hat.

Da von den acht freigelegten arpadenzeitlichen Objekten in zwei Fällen die Auffüllung Münzen enthielt – die Grube 89/2 eine Kupfermünze Béla III (CNH I. 98–100, HUSZÁR 1979, 40, Nr. 72) (Abb. 5,2), die Grube 88/3 aber einen ebenfalls aus der Zeit Bélas III., oder von Imre oder László III. stammenden Silberdenar (CNH I. 107, HUSZÁR 1979 (Abb. 5, 1) – bedeutet die Bestimmung der Chronologie der Objekte von Kajárpéc-Pokolfadomb eine etwas leichtere Aufgabe, als die Datierung einer zeitgenössischen „Durchschnittssiedlung“. Zwei Objekte können auf

die in der Archäologie der Periode als die zuverlässigste geltende Weise auf die Wende des 12.–13. Jh., bzw. auf das erste Drittel des 13. Jh. datiert werden. Zwischen den durch Münzen datierten und den keine Münzen enthaltenden Objekten stellen ihre anderen, nachstehend detaillierten Funde, vor allem die Keramik eine enge Beziehung her. Die Parallelen der Formen sind so eng, daß von den übrigen sechs Objekten bei wenigstens fünf (Haus 86/1, Gruben 87/4, 87/9, 89/7, 89/10) die Zeit der Auffüllung auf die Wende des 12.–13. Jh. bzw. auf das erste Drittel des 13. Jh. festgesetzt werden muß.

Aus der vorstehenden Aufzählung wurde die Grube 89/6 wegen ihrer Stratigraphie ausgelassen. Diese Vorratsgrube wurde nämlich von der durch die Kupfermünze Bélas III. datierten, großen Abfallgruppe 89/2 durchschnitten. Der aus der Vorratsgrube zum Vorschein gekommene, nur in Bruchstücken erhaltene Topf (Abb. 7, 10) ist aber dennoch der Keramik aus den anderen, so auch der aus den durch Münzen datierten Objekten so sehr ähnlich, daß man auch die Grube 88/6 nicht auf eine frühere Zeit als die mittlere Periode der Arpadenzeit (Wende des 11. und 12. Jh.-Beginn des 13. Jh.) festsetzen kann.

Die Keramik aus den arpadenzeitlichen Objekten von Kajárpéc-Pokolfadomb läßt sich in vier Grundtypen einreihen: als Kochgeschirr wurden Töpfe (T. 4, 5, 9) und Tonkessel (T. 6, 7), als Tafelgeschirr hingegen – wie es scheint, nur sehr selten – Flaschen (Abb. 11, 3–6, 8, 10), Kannen oder Krüge (Abb. 11, 7, 9; Abb. 12, 4) verwendet. Das Geschirrmaterial ist überwiegend die Arbeit von in der Umgebung tätig gewesenen Töpfern (Abb. 7, 1–62; Abb. 8, 1–10), doch gibt es auch einige aus entfernteren Töpfereizentren stammende (Abb. 11, 5–8, usw.) oder eventuell als Importware bewertbare Stücke (T. 9). Die Produkte der Töpfer in der Umgebung sind sehr einheitlich ausgeführt. Derartige Gefäße wurden immer auf der von Hand angetriebenen Scheibe geformt. An einem ziemlich hohen Prozentsatz ihrer Produkte lassen sich aber bereits Merkmale beobachten, wie z.B. die Symmetrie oder gut gezogene Kanten, die auf rasche und gleichmäßige Umdrehungen der Scheibe hinweisen. Das Ausbrennen ist einheitlich, an den arpadenzeitlichen Verhältnissen gemessen von Durchschnittsqualität, im allgemeinen oxydiert. Ihre Farbe ist ein blasses Orangengelb oder ebenfalls blasses Rötlichbraun. Häufigere Werte der Farbskala: MUNSEL 5 YR 7/4–6/4; 5 YR 6/4–6/6; 5 YR 6/5; 2,5 YR 6/6–5 YR 6/6. In der Siedlung von Pokolfadomb kann ein breitmündiger, gedrungener, im mittleren Drittel seiner Höhe ausgebauchter Topf mit stark ausladendem, schräg geschnittenem Rand, im allgemeinen unverziert (T. 5, 7, 10) als Durchschnittstyp gelten.

Obwohl die im Süden der Kleinen Tiefebene aufgefundene arpadenzeitliche Keramik nur spärlich publiziert ist, gibt es zu diesem Topftypus bereits zahlreiche Parallelen aus dem 12.–13. Jh.: aus Győr-Homokgöd-rök und Káptalandomb, aus dem Graben der Sopro-

ner Stadtmauer, aus Ács-Vaspuszta und aus der Burg von Ugod. Weiters findet man diesen Topftypus im nördlichen Teil der Kleinen Tiefebene über der Donau: Ógyalla-Bagotta (Hurbanovo-Bohatá, Slowakei) – Páldomb, Ógyalla (Hurbanovo, Slow.) – Abadomb oder Patpuszta (Patince, Slow.). Die Tonkesselfragmente von Kajárpéc-Pokolfadomb (T. 6, 7) kann man den Tonkesseln mit mittelhoher Seitenwand, stark geschweiftem Boden und mit ausladendem, aber abgerundetem Rand des Werkstattbezirks der Kleinen Tiefebene zuzählen. Von den drei zum Vorschein gekommenen, in der Umgebung hergestellten Flaschenscherben (Abb. 11, 3, 4, 10) lassen sich zwei in den ovalen Typ mit abfallender Schulter und sich sehr stark verengendem Hals einreihen, die dritte in einen Typ mit zylindrischem Körper und dickem Hals.

Die nicht lokal hergestellten Kochgeschirrfragmente können nach ihrem Herstellungsort in zwei Gruppen eingeteilt werden: 1. Produkte der Töpfer, die nicht in der Umgebung, aber auch nicht in großer Entfernung tätig waren – das ist die überwiegende Mehrheit der nicht lokal hergestellten Keramik; 2. in weiter entfernt liegenden Teilen des damaligen Ungarn oder im Ausland erzeugte Keramik – für diese gibt es in Kajárpéc kaum einige Beispiele. Ihrer Farbe nach zerfallen die nicht lokal, aber auch nicht in allzu weiter Ferne oder im Ausland hergestellten Tonscherben ebenfalls in zwei Gruppen: in eine lebhaft rötliche orangengelbe (Abb. 7, 13, 15, 17–19, usw.) (häufigere Farbskalawerte: MUNSELL 2,5 YR 6/6; 2,5 YR 6/6-6/8; 2,5 YR 6/6-5 YR 6/6; 5 YR 7/6-6/6) und in eine dunkelrote (Abb. 8.8, 9; Abb. 9, 16) (MUNSELL 2,5 YR 5/6-4/6). Die durch eine große Stückzahl vertretene, lebhaft rötlich-orangengelbe Gruppe unterscheidet sich nur durch die bessere Qualität des Brennens von den in der Umgebung hergestellten Gefäßen, in Form und Detailformen sind sie identisch. Es erscheinen in dieser Gruppe aber Fragmente neuerer Gefäßformen: Krughenkel von ovalem Querschnitt (Abb. 11, 7, 9) sowie als Seltenheit ein Bruchstück eines kleinen bikonischen Gefäßes (Abb. 11, 5). Die wenigen dunkelrot gebrannten Topfränder und ein Kesselrand lassen sich aber zu der in der Umgebung erzeugten Keramik schon kaum parallel setzen. Ihr Magerungsmaterial ist gemahlenes Steinpulver. Die Form solcher Töpfe ist – soweit sich das aufgrund ihrer Rekonstruktion beurteilen läßt – hoch und schlank, und die größte Ausbauchung fällt auf das obere Drittel des Gefäßkörpers. Nur die Randdetails sind denen der in der Umgebung hergestellten Töpfe ähnlich. Den dunkelroten Töpfen von Kajárpéc in der Form nahestehende Parallelen sind ebenfalls in der Kleinen Tiefebene, aber nördlich der Donau in Ógyalla-Bagotta (Hurbanovo-Bohatá, Slow.)-Páldomb, sowie Muzsla-Csenke-(Mužla-Čenkov, Slow.)-Vilma-

kert, zum Vorschein gekommen. Der dunkelrote Tonkesselrand kann am ehesten vielleicht mit den in der Burg von Buda, im Hofe des Kriegsgeschichtlichen Museums gefundenen Stücken verglichen werden. Einen entfernteren Herstellungsort muß man im Falle von vier weiteren, aus wenigen Stücken bestehenden Gefäßgruppen voraussetzen. Zwei von diesen: die blaß dunkelgelbe (MUNSELL 7,6 YR 7/4; 7,5 YR 7/4-6/4) Abb. 12, 1–3, 7) bzw. die weiße (MUNSELL 2,5 Y 8/2-7,2; 7,5 YR 8/4–10 YR 8/4) (Abb. 12, 4, 6) Keramik wurde aller Wahrscheinlichkeit nach in weiter entfernten, vorläufig noch nicht bestimmbareren Töpferzentren des zeitgenössischen Ungarn hergestellt. Einige grau getönte, hellrote (MUNSELL 2,5 YR 5/4-5/6) (Abb. 12, 8, 9, 11–13) Topffragmente sind nur wahrscheinlich, der reduziert gebrannte, hellgraue (MUNSELL 2,5 YR 5/2-5 YR 5/2) Krughenkel aber fast sicherlich österreichische Importware.

Wie bei anderen Ausgrabungen von Siedlungen der Arpadenzeit sind Metallfunde, bzw. Steingeräte auch in Kajárpéc-Pokolfadomb nur in minimaler Zahl zum Vorschein gekommen: ein Schleifstein(?) (Abb. 13), ein Spornstück (Abb. 14), zwei Eisennägel, ein ungefähr rechteckförmiges, kleines (2,1x1,7 cm), ursprünglich wahrscheinlich auch mit einem Nietnagel versehen gewesenes Stück Eisenblech, ein Bronzestäbchen mit ziemlich ovalem Querschnitt. Letzteres kann vielleicht als Halbfertigprodukt von Bronzedraht gedeutet werden.

Von den im Zuge der Fundrettungen von Kajárpéc-Pokolfadomb freigelegten acht arpadenzeitlichen Objekten enthielten vier – Haus 86/1, die Gruben 87/9, 89/2, und 89/10 – Stein – bzw. Ziegelschutt, in einem weiteren Objekt, in der gemischten Erde über der Grube 88/3 Fußbodenziegelfragmente. Dieser Schutt ist mit großer Wahrscheinlichkeit als Spur eines nahen Gebäudes aus festem Material zu erklären, das aber durch die Planierungsarbeiten vollständig vernichtet wurde. Es läßt sich daher nicht mit Sicherheit feststellen, ob es sich um eine Kirche oder ein Bollwerk handelte.

Am Ende der Studie befindet sich ein Anhang aus der Feder des vor kurzem tragisch plötzlich hingegangenen Archaeozoologen István Takács, der sich bemüht, den in Grube 88/3 gefundenen ganzen Pferdeschädel, bzw. die auf dessen Stirnteil befindlichen, trapezförmigen Löcher (Abb. 15, 16) zu interpretieren. Durch sorgfältige Analyse der beim Abhäuten entstandenen und sonstiger Verletzungen gelang es ihm nachzuweisen, daß den Tod des Pferdes nicht diese Verletzungen verursacht hatten. Die Löcher auf diesem Schädel waren erst in postmortalem Zustand entstanden, vielleicht so daß mit Pfeilen hineingeschossen wurde.